

Εισαγωγή

Ζω στην Ήπειρο και συγκεκριμένα στην πόλη των Ιωαννίνων. Περιπατώντας στους δρόμους της πόλης μου, πολλές φορές το βλέμμα μου έπεσε πάνω σε αγάλματα ή προτομές ανθρώπων και σε μνημεία όπως αυτό το πρόσφατο του Δασκάλου και της Δασκάλας. Αν και το ενδιαφέρον μου κεντριζόταν κάθε φορά, δεν ενδιαφερόμουν για περισσότερα στοιχεία πέραν του ονόματος του ανθρώπου στο βάθρο.

Η εργασία αυτή που ανέλαβα να πραγματοποιήσω στα πλαίσια του μαθήματος της Καθηγήτριας Κωνσταντίνας Μπάδα, μου άνοιξε το δρόμο για περισσότερη έρευνα γύρω από τα μνημεία και την τοποθέτησή τους στο χώρο.

Ένα ερώτημα που θα έθετε κανείς, είναι γιατί γενικά στις πόλεις και ειδικά στην πόλη μας, έχουν συγκεντρωθεί τόσα πολλά αγάλματα, σε αντίθεση με την ύπαιθρο και τα χωριά όπου τα μνημεία σπανίζουν. Βέβαια αυτό εξηγείται αν σκεφτεί κανείς ότι το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της χώρας μας ζει στις πόλεις και όχι στα χωριά, από όπου έχει μεταναστεύσει. Η πόλη θεωρείται σαν μια γενική οργάνωση του χώρου, ικανή από τη φύση της να δημιουργεί συλλογικά αγαθά μέσα στα οποία καταξιώνονται τα ατομικά αγαθά¹. Η πόλη είναι το βασίλειο των επιλογών, το προνομιούχο πεδίο των διαδικασιών κοινωνικής και γεωγραφικής κινητικότητας, είναι το προϊόν της ιστορίας, το αντικατόπτρισμα της κοινωνίας, η δράση του ανθρώπου πάνω στο χώρο για να κατασκευάσει την κατοικία του².

Ο χώρος λοιπόν είναι πάντοτε ιστορική συγκυρία και κοινωνική μορφή που προσλαμβάνει το περιεχόμενό της από τις κοινωνικές διαδικασίες που εκφράζονται μέσα από αυτήν.

Ο σχεδιασμός της πόλης ενέχει την παρέμβαση του πολιτικού στοιχείου πάνω στα διάφορα συστήματα ενός κοινωνικού σχηματισμού. Η δημιουργία της πολιτιστικής ταυτότητας της κάθε κοινωνίας σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο συνδέεται ακόμα και με τη δημιουργία μνημείων και τοποθέτησή τους στο χώρο, συνήθως σε μέρη κοινά και πολυσύχναστα. Η πράξη αυτή διατηρεί μια συνέχεια των κοινών πολιτισμικών αξιών και συμβόλων. Βέβαια η επιλογή τους εξυπηρετεί πολλές φορές συγκεκριμένα πολιτικά και κοινωνικά συμφέροντα. Υπάρχει μια σχέση εξάρτησης ανάμεσα στα άτομα μιας κοινωνίας και στο σύστημα πολιτισμικών αναπαραστάσεων και αναγκών. Με αυτή την έννοια, οι κοινωνικές πολιτικές αποτελούν τα μέσα με τα οποία οι κρατικοί μηχανισμοί καθίστανται σημαντικοί παράγοντες στη διαμόρφωση νέων συλλογικών συμπεριφορών.³

Τα μνημεία αυτό που πετυχαίνουν είναι να ενεργοποιούν τη μνήμη. Για τον Andre Leroi-Gourhan, η εξέλιξη της μνήμης που συνδέεται με την εμφάνιση και διάδοση της γραφής εξαρτάται ουσιαστικά από την κοινωνική εξέλιξη, και ιδίως από την ανάπτυξη των πόλεων. Μνήμη των πόλεων, μνήμη των βασιλιάδων επίσης. Όχι μόνο η πρωτεύουσα πόλη γίνεται ο κύριος άξονας του ουράνιου κόσμου και της εκπολιτισμένης έκτασης, αλλά και η εστία μιας πολιτικής της μνήμης⁴.

¹ 4 Κείμενα του Manuel Castells, «Πόλη και κοινωνία», «Ιδεολογική κοινωνιολογική θεωρία και σχεδιασμός», Νέα Σύνορα, Α. Λιβάνης, Αθήνα, σελ.13.

² Ο.π., σελ.26, Πρβλ. Robert Park, “The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in Urban Environment”, δημοσιευμένο στη συλλογή PARK, BURGESS AND MCKENZIE, “The City”, The University of Chicago Press, Chicago, 1925, 1-46 της νέας έκδοσης The University of Chicago Press, 1967.

³ Ψημίτης Μ., «Εναλλακτικά κοινωνικά κινήματα», Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, 1996, τεύχος 8, 17-50, σελ.44,47.

⁴ Ζακ Λε Γκοφ, «Ιστορία και μνήμη», εκδ. Νεφέλη, Αθήνα, 1998, σελ. 97,98.

Σύμφωνα με τον Maurice Halbwachs, στο έργο του “La memoire collective”, η μνήμη δεν αποτελεί μηχανική καταγραφή και αποθήκευση του παρελθόντος στον ανθρώπινο νου, αλλά συνεχή ανάπλασή του κάτω από το βάρος και την επήρεια του παρόντος και της κοινωνίας (1992^α: 40-41, 46-51). Καθώς το παρελθόν δεν υπάρχει πλέον, οι άνθρωποι προσαρμόζονται στο «μόνο κόσμο που υπάρχει- αυτόν που βιώνουν τώρα» (ό.π.: 51), βλέπουν δηλαδή το παρελθόν από τη σκοπιά του παρόντος». Τα συμφέροντα, οι πεποιθήσεις, οι ιδεολογίες, οι πολιτικές και ιστορικές συγκυρίες, οι προσδοκίες του παρόντος διαμορφώνουν τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι προσλαμβάνουν το παρελθόν. Η συλλογική μνήμη, επομένως, υφάινεται εξ αρχής στον ιστό της κοινωνικής αυθεντίας και εξουσίας⁵.

Το ίδιο υποστηρίζει και ο Ευθύμιος Παπαταξιάρχης στο βιβλίο του «Ανθρωπολογία και Παρελθόν», παραθέτω ένα απόσπασμα: «δίπλα στις νέες ιστοριογραφικές εξειδικεύσεις τις οποίες παράγει η ενασχόληση με τα υποκείμενα και τους νοητικούς τους κόσμους, όπως η προφορική ιστορία, προστίθεται και η πιο συστηματική ανθρωπολογική επεξεργασία μιας παλιάς παραδοχής της ιστοριογραφίας: ότι δηλαδή τα υποκείμενα κατασκευάζουν το «παρελθόν» στα μέτρα του παρόντος. Τα συμβάντα του παρελθόντος αποτελούν αντικείμενο ερμηνείας, ανασκευής ή αναπαραγωγής, διαπραγματεύσης και διαχείρισης στο εκάστοτε παρόν. Μιλάμε λοιπόν, όχι για μια αντικειμενική ιστορία του παρελθόντος, που μας παραδίδεται με πολλαπλούς τρόπους, αλλά για την υποκειμενική «ιστορία», την αγκυροβολημένη στο παρόν, που αντί να αντανακλά τα πραγματικά δεδομένα του παρελθόντος τα υποβάλλει στις αναγκαίες ανασκευές, τροποποιήσεις και προσθαφαιρέσεις για να εξυπηρετήσει τη δράση της επανάληψης και του μετασχηματισμού»⁶.

Αυτό καθιστά τη μνήμη μια αρκετά περίπλοκη κατασκευή, όπως επίσης και μια πολύ ενεργή διαδικασία, που όπως έχει διαπιστωθεί μπορεί να επιστρατεύεται για ποικίλους λόγους. Έχοντας κατά νου αυτή την όψη της κοινωνικής μνήμης και το γεγονός ότι η μνήμη αποτελεί μια πολύ ενεργή διαδικασία, διερωτάται κανείς πως μεταβάλλεται η κοινωνική μνήμη καθώς μεγαλώνει μια νεότερη γενιά με αρκετά διαφορετικές βιωμένες εμπειρίες⁷.

Επανερχόμαστε στον Halbwachs, ο οποίος υποστηρίζει ότι η ανθρώπινη μνήμη μπορεί να σταθεί μόνο μέσα σε ένα συλλεκτικό περιεχόμενο- όπως είναι για παράδειγμα τα μνημεία πολέμου ή κοινωνικά σημαντικές επέτειοι, ή ακόμα και οι οικογενειακές αναπολήσεις⁸.

«Η γλώσσα και το σύστημα των κοινωνικών συμβάσεων που συνδέεται με αυτήν», είναι το στοιχειωδέστερο και σταθερότερο, κατά τον Halbwachs, ο οποίος διερευνά ιδιαίτερα και τη σημασία του χώρου για την παγίωση της μνήμης. Ο χώρος, η υλική αυτή πραγματικότητα που διαρκεί στο χρόνο, στηρίζει και διαιώνίζει τη μνήμη των μελών μιας κοινότητας, αποτελεί ένα ακόμη πλαίσιο κοινωνικής αναφοράς⁹.

Ο Pierre Nora, στην εισαγωγή στο “Lieux de Memoire” λέει: «Οι μνημονικοί τόποι γεννιούνται και παίρνουν ζωή από την αίσθηση ότι δεν υπάρχει πλέον

⁵ Ρ. Μπενβενίστε-Θ. Παραδέλλης, «Διαδρομές και τόποι της μνήμης», Ιστορικές και Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 1999,σελ. 28.

⁶ Ε. Παπαταξιάρχης-Θ. Παραδέλλης επιμέλεια, «Ανθρωπολογία και Παρελθόν», «Συμβολές στην Κοινωνική Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας», εκδ. Αλεξάνδρεια, 1993, σελ. 32,33.

⁷ Ό.π., σελ. 387,388.

⁸ Maurice Halbwachs, “On Collective Memory”, Edited, Translated, and with an Introduction by Lewis A. Coser, The University of Chicago Press, Chicago and London 1992.

⁹ Ρ. Μπενβενίστε- Θ. Παραδέλλης, «Διαδρομές και Τόποι της Μνήμης», σελ.29.

αυθόρμητη μνήμη, ότι πρέπει να δημιουργηθούν αρχεία, να τηρηθούν συμβολαιογραφικές πράξεις, να διατηρηθούν οι επέτειοι, να διοργανωθούν εορτασμοί, να απαγγελθούν επικήδειοι, όλες αυτές οι ενέργειες δεν είναι φυσικές... η διάλυση της μνήμης εξαγοράζεται από μια γενικευμένη επιθυμία καταγραφής».

Υπό αυτή την έννοια λοιπόν, μνήμη και λήθη αλληλοκατασκευάζονται. Εφευρίσκουμε «μνημονικούς τόπους» (λογοτεχνική εξομολόγηση, μνημεία, εθνογραφικές μαρτυρίες κ.λ.π.) επειδή δε ζούμε πια σε ένα κόσμο υποταγμένο σε μακρόπνοες ιδεολογικές αφηγήσεις- τις «μεγάλες αφηγήσεις» κατά τον J.F. Lyotard, αφηγήσεις όπως ο θρίαμβος του δυτικού πολιτισμού, του προλεταριάτου κ.λ.π- που καθορίζουν τι είναι αξιομνημόνευτο. Σε μια «παραδοσιακή κοινωνία» τη μνήμη θα τη νιώθαμε παντού. Στη μεταμοντέρνα κοινωνία όλα τα μνημεία του παρελθόντος είναι το ίδιο μακρινά, το ίδιο προσιτά¹⁰.

Η μνήμη είναι τελικά μια ενεργητική διαδικασία ανακατασκευής με βάση τα ίχνη ή τα σύμβολα του παρελθόντος, όπως τα μουσεία, τα μνημεία, τα σύμβολα ή ακόμη και τα σχολικά εγχειρίδια, τα λεξικά κ.ο.κ. Κάθε συλλογική μνήμη συνδιαλέγεται με άλλες ιδεολογικές, θρησκευτικές, πολιτισμικές γενικότερα αφηγήσεις.

Η συλλογική μνήμη, και για μερικούς κοινωνική ή πολιτισμική, βλ. Fentress και Wickham 1992, και Stoller 1995¹¹, που υπήρχε και σε κοινωνίες χωρίς γραφή, οδηγήθηκε σε μια βαθιά μεταβολή με την εμφάνιση της γραφής. Η γραφή επιτρέπει στη συλλογική μνήμη μια διπλή πρόοδο, την ανάπτυξη δύο μορφών μνήμης. Η πρώτη, και αυτή που μας ενδιαφέρει, είναι η μνημόνευση, ο εορτασμός ενός αξιομνημόνευτου γεγονότος μέσα από ένα αναμνηστικό μνημείο. Η μνήμη παίρνει έτσι τη μορφή της επιγραφής¹². Στον ελληνορωμαϊκό κόσμο έχουμε μια εκπληκτική προσπάθεια για μνημόνευση και διαίωνη της θύμησης. Η πέτρα, το μάρμαρο πιο συχνά, χρησίμευαν ως έρεισμα σε μια προσαύξηση της μνήμης. Αυτά τα «αρχεία από πέτρα» προσέθεταν στη λειτουργία των αρχείων, με την κυριολεκτική σημασία του όρου, ένα χαρακτήρα επίμονης δημοσιότητας, η οποία βασιζόταν στην επίδειξη και στη μονιμότητα αυτής της επιγραμμάτικης και μαρμαροειδούς μνήμης¹³. Τους 18ο - 19ο αιώνα, η μνημόνευση αποκτά νέα ερείσματα: πολλαπλασιάζονται τα νομίσματα, τα μετάλλια, τα γραμματόσημα. Από τα μέσα του 19^{ου} περίπου αιώνα, ένα νέο ρεύμα αγαματοποιίας, ένας νέος επιγραφικός πολιτισμός (μνημεία, πλάκες με τα ονόματα οδών, αναμνηστικές πλάκες πάνω στα σπίτια διάσημων νεκρών), κατακλύζει τα ευρωπαϊκά έθνη.

Η επιστημονική προαίρεση που προσανατολίζεται στο να κομίσει στη συλλογική μνήμη των εθνών τα μνημεία της ανάμνησης εντείνεται. Έτσι, έχουμε την εμφάνιση αρχείων και τη δημοσίευσή τους, και την εμφάνιση πολλών μουσείων όπως το Λούβρο που ανοίγει το 18^ο αιώνα και πολλά άλλα. Η μέριμνα για την τεχνική μνήμη, την οποία είχε διακηρύξει ο Ντ' Αλαμπέρ μέσα από την εγκυκλοπαίδεια, εκφράζεται με τη δημιουργία το 1852 του μουσείου των Βιομηχανιών στο Marlborough House του Λονδίνου. Οι βιβλιοθήκες γνωρίζουν μιαν ανάπτυξη και ένα παράλληλο άνοιγμα προς το κοινό. Μεταξύ των σημαντικών εκδηλώσεων της συλλογικής μνήμης, θα συγκρατούσαμε την εμφάνιση κατά τον 19^ο αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} του παρακάτω φαινομένου. Το οποίο συνίσταται την επόμενη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, στην ανέγερση μνημείων για τους νεκρούς. Η επιτάφια μνημόνευση γνωρίζει στο πλαίσió τους μια νέα ανάπτυξη. Σε πολλές χώρες, ανεγείρεται ένας

¹⁰ Ο.π. σελ.20-21.

¹¹ Ο.π. σελ. 48.

¹² Ζακ Λε Γκοφ, «Ιστορία και μνήμη», εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1998, σελ. 95.

¹³ Ο.π. σελ.97.

Τάφος του άγνωστου στρατιώτη, ο οποίος προσπαθεί να απωθήσει τα όρια ανάμεσα στη μνήμη και την ανωνυμία, διαλαλώντας πάνω στο πτώμα χωρίς όνομα τη συνοχή του έθνους στο πλαίσιο της κοινής μνήμης¹⁴. Το παρελθόν που είναι παρόν σε κάθε χώρο, οικοδομείται με βάση τη μνήμη, το θεμελιώδες μέσο της εθνοϊστορίας¹⁵.

Υπάρχουν επίσης και οι αναμνηστικές τελετές ή εθιμοτυπίες, μέσω των οποίων μεταφέρονται και διατηρούνται όλες οι εικόνες του παρελθόντος και όλη η συγκεντρωμένη γνώση που προέρχεται από το παρελθόν. Όλα αυτά τα γεγονότα έχουν μεγάλη σημασία γιατί είναι στερεότυπα και επαναληπτικά. Αυτή η επανάληψη αυτόματα υπονοεί συνέχεια με το παρελθόν. Άρα λοιπόν αυτές οι τελετές δεν παίζουν ένα σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινωνικής και πολλές φορές εθνικής μνήμης¹⁶;

Η μνήμη λοιπόν έχει σχέση και με τη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας. Η σχέση μνήμης και εθνικής ταυτότητας αποκτά νόημα μόνο στο βαθμό που η δεύτερη τροφοδοτείται από την πρώτη, μόνο στο βαθμό που η μνήμη ή μέρη της αναγνωρίζονται ως συστατικά της εθνικής ταυτότητας¹⁷.

Τι εννοούμε όταν ονομάζουμε κάτι σύμβολο; Πως δημιουργούνται τα σύμβολα και από ποιους; Ίσως η ανθρωπολογία να βοήθησε να εδραιωθεί η πεποίθηση ότι όλοι οι άνθρωποι ζουν ανάμεσα σε σύμβολα, μόνο που είναι διαφορετικά, αλλιώς αναγνωρίζονται και αλλιώς χρησιμοποιούνται. Αν όμως λαοί συναντώνται και χωρίζονται πάνω σε κάποια **σύμβολα** για τα οποία πολλές φορές είναι διατεθειμένοι να θυσιάσουν τα πάντα, τότε μήπως η ουσία των συμβόλων βρίσκεται στη ματιά που τ' αναγνωρίζει; Μήπως τα σύμβολα επικαλούνται κάτι, προτρέπουν, υπενθυμίζουν ή αντιπροσωπεύουν μόνο στο βαθμό που κάποιος είναι μαθημένος να τα διακρίνει; Και μήπως αυτή η ικανότητα δεν είναι παρά προϊόν της συμμετοχής του σε μια κοινωνία ή ένα πολιτισμικό σύνολο;

Κάθε κοινωνία δημιουργεί το δικό της σύμπαν συμβόλων και τα μέλη της είναι εξοικειωμένα με αυτό, ζουν χρησιμοποιώντας τα σύμβολα αλλά και υφίστανται τη δράση τους. Γιατί τα σύμβολα είναι ενσωματωμένες κοινωνικές αξίες. Γιατί την απήχηση και τη δύναμη των συμβόλων κατευθύνουν μηχανισμοί κοινωνικής μάθησης, που έχουν σαν κινητήρια δύναμη την ανάγκη διατήρησης και αναπαραγωγής της συγκεκριμένης κάθε φορά κοινωνίας¹⁸.

Πρέπει να δούμε πως στη σύγχρονη κοινωνία ο χώρος αποκτά συμβολική αξία, προκαλεί και στηρίζει συμβολικές σχέσεις με αυτούς που τον κατοικούν. Η εμπειρία του χώρου είναι αναπόσπαστα φορτισμένη με τον τρόπο που τον αντιλαμβάνεται, τον αναγνωρίζει και τον αξιολογεί η ίδια η κοινωνία που τον κατοικεί¹⁹.

Η ίδια η κοινωνία προβάλλεται πάνω στο χώρο της, τον «παράγει» με μια έννοια του όρου που πρέπει να τον επεκτείνουμε: ο υλικός μετασχηματισμός του περιβάλλοντος είναι μόνο ένα μέρος της παραγωγής του χώρου. Χώρος παράγεται και μέσα από την ερμηνεία, την επιλογή κέντρων προσοχής, την επένδυση κοινωνικών αξιών²⁰. Κάθε σύστημα έκφρασης ιδεολογίας και κάθε πολιτισμός

¹⁴ Ο.π. σελ. 131-133.

¹⁵ Δήμητρα Γκέφου-Μαδιανού, «Ανθρωπολογική Θεωρία και Εθνογραφία», «Σύγχρονες Τάσεις», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998, σελ.95.

¹⁶ Paul Connerton, “*How Societies Remember*”, Cambridge University Press, σελ. 38,44,45,48.

¹⁷ Ρ. Μπενβενίστε- Θ. Παραδέλλης, «Διαδρομές και τόποι της μνήμης», «Ιστορικές και ανθρωπολογικές προσεγγίσεις», εκδ. Αλεξάνδρεια, Παν/μιο Αιγαίου 1999.

¹⁸ Σταύρος Σταυρίδης, «Η συμβολική σχέση με το χώρο», «Πως οι κοινωνικές αξίες διαμορφώνουν και ερμηνεύουν τον χώρο», εκδ. Κάλβος, Αθήνα 1990, σελ. 11-12.

¹⁹ Ο.π., σελ. 13.

²⁰ Ο.π., σελ. 18.

κατασκευάζει στερεότυπα που είναι ικανά να διατηρήσουν σαν δεδομένες τις κυρίαρχες αξίες. Το στερεότυπο μπορεί να είναι ένα ομοίωμα, μια εικόνα φορτισμένη ήδη με την αξία την οποία αναμένεται να αναγνωρίσει ο θεατής. Το στερεότυπο έτσι κινητοποιεί μια προ-κανονισμένη αντίδραση²¹.

Έτσι, πιστεύω ότι λειτουργούν και τα μνημεία που είναι τοποθετημένα στο χώρο. Κινητοποιούν μνήμες και αντιδράσεις ήδη σχεδόν διαμορφωμένες. Και αυτή είναι η αξία τους και ο λόγος ύπαρξής τους, να προβάλουν τα πρότυπά τους.

Τα μνημεία στα Ιωάννινα

Ένας λαός εκφράζει το ύψος του πολιτισμού του, και ταυτόχρονα πιστοποιεί τη σφριγηλή λειτουργία της εθνικής μνήμης, της τόσο αναγκαίας για τη μελλοντική του επιβίωση τιμώντας τις φυσιογνωμίες εκείνες (εθνικές, πνευματικές, επιστημονικές), που το πέρασμά τους από τη ζωή άφησε με το έργο που επετέλεσαν, ανεξίτηλα σημάδια της παρουσίας τους, μιας παρουσίας που πάντοτε εμπνέει τις επερχόμενες γενιές. Ο Ηπειρωτικός χώρος είναι γεμάτος από τη δημιουργική δράση που συγκροτεί την πολύτιμη κληρονομιά του Ηπειρωτικού λαού. Έτσι η γνωστή σε όλους μας Ε.Η.Μ. (Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών), που συστάθηκε από Γιαννώτες πολίτες, έκανε έργο της την αξιοποίηση αυτής της ανεκτίμητης πνευματικής και πολιτιστικής παράδοσης τιμώντας διάφορα πρόσωπα με το να στήνει ανδριάντες ή άλλες μνημειακές συνθέσεις.

Αρχισε με τη φιλοτέχνηση της προτομής του ποιητή **Κώστα Κρυστάλλη**, που στήθηκε στο «Άλσος Ιωαννίνων», στα πλαίσια διήμερων πνευματικών εκδηλώσεων (30-31 Μαΐου 1959). Στην τελετή των αποκαλυπτηρίων, για το έργο του Κ. Κρυστάλλη μίλησε ο Ηπειρώτης λογοτέχνης Μιχ. Περάνθης και προηγήθηκε λόγος του Προέδρου της ΕΗΜ Κων. Φρόντζου, απόσπασμα της οποίας παραθέτω :

«Σεβασμός και ευγνωμοσύνη πλημμυρίζει και εμπνέει κάθε Ηπειρωτική ψυχή, όταν στρέφεται προς εκείνους οι οποίοι εστεφάνωσαν την Ήπειρο με το κοσμητικό επίθετο «εύανδρος». Η «Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών» έκανε πρόγραμμά της την αξιολόγηση και αξιοποίηση των παραδόσεων του Ηπειρωτισμού. Εκδήλωση του πιστεύω τούτου είναι και η σημερινή εορτή μας, με την οποία εγκαινιάζουμε την διαπροτομών παρουσίαση των Ηπειρωτών ποιητών, λογοτεχνών και λογίων. Έτσι ένα μέρος των θησαυρών της πατρογονικής μας κληρονομιάς παίρνει τη μνημειακή εμφάνιση που ταιριάζει στα σύμβολα. Τα πρόσωπα που θα στηθούν εδώ έχουν εξασφαλίσει με τα έργα των την επιβίωσή τους στη μνήμη μας. Δεν περιμένουν να αποκτήσουν την αθανασία με τα μάρμαρά μας. Τα δικά μας αισθήματα – αισθήματα τιμής και ευγνωμοσύνης- διαιώνίζουν οι ανδριάντες, οι προτομές και τα μνημεία που στήνουμε».

Για την τοποθέτηση των προτομών διαλέχτηκε ένας χώρος κατάλληλος. Είναι το «Άλσος των Ιωαννίνων» που έκτοτε ονομάστηκε «Άλσος των ποιητών». Η φιλοτέχνηση των προτομών δεν ακολούθησε αξιολογική σειρά. Ούτε και θα ήταν δυνατό κάτι τέτοιο. Ανάλογα με τις συνθήκες που δημιουργούνταν (έκδοση π.χ. έργου του τιμώμενου από την ΕΗΜ), αποφασιζόταν και η φιλοτέχνηση των προτομών, και τα αποκαλυπτήριά τους γίνονταν μέσα σ' ένα πλαίσιο εκδηλώσεων, που σκοπό είχαν να φέρουν στο προσκήνιο του ενδιαφέροντος από πολλές πλευρές την προσφορά του τιμώμενου.

²¹ Ο.π., σελ.30.

Το ιστορικό των εκδηλώσεων αυτών με τη χρονολογική σειρά που έγιναν, είναι:

Κώστας Κρυστάλλης: τα αποκαλυπτήρια της προτομής του ποιητή Κώστα Κρυστάλλη (1868-1894), έργο του γλύπτη **Νικόλα**, έγιναν στις 31 Μαΐου 1959. Υπήρχε ένας γενικότερος εορτασμός με διήμερες εκδηλώσεις που περιελάμβανε: αποκαλυπτήρια της αναμνηστικής πλάκας που εντοιχίστηκε στο σπίτι της οδού Καπλάνη. Την αναμνηστική πλάκα αποκάλυψε ο Δήμαρχος Γρηγ. Σακκάς και ο καλλιτέχνης του Εθνικού Θεάτρου Γρηγ. Βαφιάς απήγγειλε το Σταυραετό, το γνωστό ποίημα του Κρυστάλλη. Την ίδια μέρα δόθηκε ομιλία του Μ. Περάνθη στις αίθουσες της παλιάς Ζωσιμαίας Σχολής. Την επόμενη ημέρα έγιναν τα αποκαλυπτήρια της προτομής του ποιητή στο «Άλσος». Η αποκάλυψη έγινε από τον μητροπολίτη Ιωαννίνων Σεραφείμ.

Γεώργιος Ζαλοκώστας: μετά τον Κώστα Κρυστάλλη, τιμήθηκε ο Γεώργιος Ζαλοκώστας (1805-1858). Η τελετή των αποκαλυπτηρίων της προτομής, έργο του **Νικόλα**, έγινε στις 20 Απριλίου 1960. Την τελετή τίμησαν οι Αρχές του τόπου, οι απόγονοι του τιμώμενου και άλλοι προσκεκλημένοι. Κοπέλες από το Συρράκο, τη γενέτειρα του Ζαλόκωστα, ντυμένες με τις τοπικές τους ενδυμασίες, περιστοιχίζαν την προτομή και τους απογόνους του ποιητή. Ο ομώνυμος εγγονός του ποιητή Γ. Ζαλοκώστας, σε μια σύντομη προσφώνησή του, είπε:

«Πόση γαλήνη και πόση παρηγοριά θα αισθανόταν ο πολυβασανισμένος από τη μοίρα Γεώργιος Ζαλοκώστας, αν μπορούσε να προβλέψει τη σημερινή τιμητική επιστροφή του στα άγια της Ηπείρου χώματα, από τα οποία τον είχε διώξει, παιδάκι ακόμα, η οργή του Αλή Πασά, πριν εκατό πενήντα χρόνια. Γιατί, το στήσιμο αυτής της προτομής στο «Άλσος των Ιωαννίνων» είναι σαν παλιννόστηση από μια μακροχρόνια περιπλάνηση του ποιητή, ο οποίος αφού σπούδασε στην Ιταλία, πολέμησε στο Μεσολόγγι και στους άλλους αγώνες της ελευθερίας, αφού γαλούχησε πολλές γενεές με τους στίχους του, ξαναγυρίζει τώρα να πάρει τη θέση του στο πάνθεον αυτό των εκλεκτών».

Την ίδια μέρα το βράδυ, στην αίθουσα τελετών της Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας, δόθηκε ειδική διάλεξη για τον ποιητή. Ομιλητής ήταν ο διακεκριμένος εκπαιδευτικός, ποιητής, συγγραφέας και κριτικός Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος.

Ο ομιλητής αφιέρωσε για τις εκδηλώσεις αυτές και ιδιαίτερη επιφυλλίδα, που δημοσιεύτηκε στην αθηναϊκή εφημερίδα *Ελευθερία* (30 Απριλ. 1960) με τίτλο *Γιαννιώτικα – η Ήπειρος θυμάται τους προγόνους της*.

Παναγιώτης Αραβαντινός : ο Παναγιώτης Αραβαντινός που γεννήθηκε στην Πάργα το 1809 και πέθανε στα Γιάννενα το 1870, «εστάθηκε πρωτοπόρος των τοπικών μελετών και των ιστορικών και φιλολογικών ερευνών, γύρω στους μεταγενέστερους χρόνους [...]. *Η Χρονογραφία της Ηπείρου*, που μεγάλο μέρος της αναφέρεται στην τουρκοκρατία, είναι δημοσιευμένη στα 1856, σε εποχή ακμής του νεοκλασικιστικού ρομαντισμού [...]

Η ΕΗΜ αποφάσισε να τον τιμήσει με την οργάνωση σειράς εκδηλώσεων στη μνήμη του, το διήμερο 2 και 3 Ιουλίου 1960, στο κέντρο των οποίων δέσποζε η τελετή των αποκαλυπτηρίων της προτομής του, έργο του γλύπτη **Νικ. Γεωργαντή**.

Οι τιμητικές εκδηλώσεις άρχισαν με ένα τρισάγιο στον περίβολο του Αρχιμανδρειού, όπου άλλοτε ο τάφος του Π. Αραβαντινού. Ακολούθησε ο εντοιχισμός αναμνηστικής πλάκας στο σπίτι που έζησε. Την άλλη μέρα 3 Ιουλίου, έγιναν τα αποκαλυπτήρια της προτομής του στο «Άλσος», (αργότερα η προτομή του όπως και του Ι. Λαμπρίδη, μεταφέρθηκαν στο Πάρκο της πόλης) και ακολούθησε στην αίθουσα τελετών της Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας διάλεξη με ομιλητή τον Κ. Θ. Δημαρά και θέμα: *Η λογιόσύνη των Ηπειρωτών*.

Η συμμετοχή των Αρχών, των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, άλλων προσωπικοτήτων, απογόνων και συγγενών του Π. Αραβαντινού έδωσε στις εκδηλώσεις την επιβλητική επισημότητα που ταίριαζε.

Η διάλεξη του Κ. Θ. Δημαρά, και συγκεκριμένα ο επίλογος, αποτέλεσε μια σαφή υπόδειξη του χρέους της Πολιτείας προς την Ήπειρο: να αξιοποιήσει όπως της ταίριαζε τη λογιосύνη των Ηπειρωτών. Καλύτερος τρόπος από την ίδρυση ενός ανώτατου εκπαιδευτικού ιδρύματος δε θα υπήρχε.

Χρήστος Χρηστοβασίλης: για να τιμηθεί η μνήμη και το έργο του Ηπειρώτη αγωνιστή, δημοσιογράφου και λογοτέχνη Χρήστου Χρηστοβασίλη (1860-1937), η ΕΗΜ οργάνωσε στις 22 και 23 Ιουνίου 1963, διήμερες εκδηλώσεις. Η πρώτη εκδήλωση πραγματοποιήθηκε στο χωριό του το Σούλι και στον αγαπημένο του χώρο «Τα Αγνάντια», όπου τοποθετήθηκε ένα λιτό μνημείο με τα λείψανά του, και ενάλη τρισάγιο και κατατέθηκαν στεφάνια. Εκφωνήθηκαν λόγοι από τον Πρόεδρο της ΕΗΜ Κων. Φρόντζο και τον Δήμαρχο Ιωαννίνων Γρ. Σακκά. Επίσης απέγγειλε ποίημα η μικρή εγγονή του Χρηστοβασίλη. Την Κυριακή έγιναν τα αποκαλυπτήρια της προτομής του Χρ. Χρηστοβασίλη στο Άλσος. Μετά την κατάθεση στεφανιών μίλησαν για το έργο του ο Γεωργ. Αθανασιάδης-Νόβας και ο Μιχ. Περάνθης.

Η προτομή είναι του γλύπτη **Νικόλα** όπως και οι προτομές του Κρυστάλλη και του Ζαλοκώστα.

Δημήτριος Σαλαμάγκας: Στον Δημήτριο Σαλαμάγκα (1894-1965) απόστρατο συνταγματάρχη της Στρατιωτικής Δικαιοσύνης, τα Γιάννινα χρωστούν πολλά. Και κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας του, αλλά κυρίως μετά την αποστράτευσή του (1936) ασχολήθηκε εντατικά και με θρησκευτική ευλάβεια με την ανασύνθεση της ιστορίας της Ηπείρου και κατά κύριο λόγο της πρωτεύουσάς της. Αγωνίστηκε με τα γραπτά του κείμενα να συντηρήσει και να προβάλλει την εθνική φυσιογνωμία του Ηπειρωτικού χώρου, να αποκαταστήσει την ιστορική αλήθεια, να προβληματιστεί πάνω σε πλήθος θεμάτων που απαιτούν ακόμα διερεύνηση και να περισώσει και αξιοποιήσει αξιολογότερα κείμενα της νεότερης ιστορίας μας. Τέλος, ως βαθύτατα θρησκευόμενος άνθρωπος, ασχολήθηκε με την έρευνα και προβολή του έργου των αγίων, που έζησαν και μαρτύρησαν στην Ήπειρο και πρόσφεραν με το κήρυγμα, την πίστη και το μαρτύριο ανεκτίμητες υπηρεσίες στο υποδουλωμένο Γένος.

Η ΕΗΜ είχε τη γνώμη πως η βαθιά πίστη του συγγραφέα στις αξίες του λαϊκού πολιτισμού ως μορφωτικού παράγοντα που σφυρηλατεί την πατριδολατρεία, και η αφιερωμένη στη μελέτη της ιστορίας του τόπου ζωής του, δικαιολογούσαν αυτή τη διάκριση. Έτσι φιλοτέχνησε την προτομή του, έργο του γλύπτη **Κυριάκου Ρόκκου**, που στήθηκε στο Άλσος. Τα αποκαλυπτήριά της έγιναν στις 11 Μαΐου 1969. Μετά το τρισάγιο, ακολούθησε σύντομη προσφώνηση του Προέδρου της ΕΗΜ Κων. Φρόντζου, κατατέθηκαν στέφανοι, και μίλησε για το έργο του ο γεν. γραμματέας της ΕΗΜ Ιωάννης Νικολαΐδης.

Γεώργιος Χατζής-Πελλερέν: ο Γεώργιος Χατζής-Πελλερέν (1881-1930) ανήκε στη γενιά εκείνων που λάμπρυναν την ιστορία της Ηπείρου με τους εθνικούς αγώνες τους και την πνευματική προσφορά τους. Μαχητής που επέσυρε τη μνήμη του Τούρκου δυνάστη και καταδικάστηκε γι' αυτό σε θάνατο, δημοσιογράφος από τους πιο δόκιμους, που θα μπορούσε να διευθύνει τη σοβαρότερη ελληνική εφημερίδα και να την αναδείξει, εκλεκτός ποιητής, και πεζογράφος. Η ΕΗΜ φιλοτέχνησε την προτομή του, έργο του γλύπτη **Κυρ. Ρόκου**, και την έστησε στο Άλσος των ποιητών. Τα αποκαλυπτήριά της έγιναν το 1973.

Επίσης, η ΕΗΜ σκέφτηκε να καλύψει το κενό της έλλειψης προτομής του βασιλιά Πύρρου, το όνομα του οποίου δόθηκε στην κεντρική πλατεία της πόλης μας, με τη φιλοτέχνηση ενός αντιγράφου της αρχαίας προτομής που βρίσκεται στο

Μουσείο της Νεάπολης. Τα ακριβές αυτό αντίγραφο από χαλκό στήθηκε στην πλατεία Πύρρου, όμως εξαιτίας βανδαλισμών η ΕΗΜ υποχρεώθηκε να την εγκαταστήσει αργότερα στο μέγαρό της.

Επιπλέον δυο μεγάλες Ηπειρωτικές φυσιογνωμίες που σφράγισαν ο καθένας το χώρο που έμεναν, ο **Οικουμενικός Πατριάρχης Αθηναγόρας** και ο **Μητροπολίτης Ιωαννίνων** και μετέπειτα **Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Σπυρίδων**, αποφασίστηκε να τιμηθούν, και οι προτομές τους στήθηκαν στο Πάρκο Λιθαρίτσια.

Για το μνημείο του **Λορέντζου Μαβίλη**, οι πληροφορίες λένε ότι το μνημείο ήταν τοποθετημένο σε σημείο του Δρίσκου, που δεν ήταν εύκολα προσπελάσιμο. Χρειάζονταν λοιπόν η κατασκευή δρόμου που να επιτρέπει την άνετη διακίνηση προς το Μνημείο όχι μόνο των πεζών αλλά και οχημάτων. Έτσι, με ενέργειες της ΕΗΜ και αφού αναδασώθηκε έκταση του Δημοσίου, με τη μεσολάβηση του Δασαρχείου, ανοίχτηκε δρόμος. Και επιπλέον εξασφαλίστηκε το ποσό των 60.000 δραχμών από την ΕΗΜ και των 90.000 από το Υπουργείο Εσωτερικών για την ανέγερση καινούριου μνημείου. Το καινούριο μνημείο είναι αυτό που τοποθετήθηκε στο Μώλο, στην πλατεία που φέρει το όνομά του, δηλαδή στην πλατεία Μαβίλη, κοιτάζοντας το Δρίσκο²².

Είδαμε την προσφορά και το έργο της Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών, με τη δημιουργία μνημείων ξεκινώντας από το Άλσος των ποιητών. Αναφορικά με αυτό πρέπει να πω πως πολλά από τα αγάλματα που τοποθετήθηκαν εκεί αρχικά μετά μεταφέρθηκαν αλλού όπως στο Πάρκο Λιθαρίτσια, και αντικαταστάθηκαν από άλλα. Αρχικά ήταν 6 και μετέπειτα 8. Το πρόβλημα τώρα είναι πως πολλά από αυτά έχουν υποστεί βανδαλισμούς, είναι μουτζουρωμένα, και ένα λείπει από το βάθρο του. Οι ταμπελίτσες με τα ονόματά τους λείπουν και είναι δύσκολο να γίνει η ταυτοποίηση. Ωστόσο έχω αναγνωρίσει δύο, τον Κρυστάλλη και τον Χρήστο Χρηστοβασίλη από τα πρώτα που στήθηκαν εκεί με την πρωτοβουλία της ΕΗΜ. Οφείλω να ομολογήσω πως κανένας δεν τα προσέχει παρά μόνο οι ηλικιωμένοι, οι οποίοι με πόνο μιλάνε για τη σημερινή νεολαία που δεν νοιάζεται για το παρελθόν, την ιστορία και βεβηλώνει τα μνημεία. Σε επιτόπια έρευνα που έκανα εκεί κανένας δεν ήξερε ποιοι ήταν οι άνθρωποι στα αγάλματα και οι περισσότεροι νόμιζαν πως ήταν οπλαρχηγοί ή γενικότερα άνθρωποι που αγωνίστηκαν για την ελευθερία του τόπου μας.

Επίσης, το **Μνημείο του Έλληνα Δασκάλου**, ήταν μια ιδέα της ΕΗΜ, η οποία έστειλε μια εγκύκλιο στην «Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης» και τη «Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδας» καθώς και σ' όλους τους Συλλόγους Καθηγητών και Διδασκάλων. Ανάμεσα σε άλλα το έγγραφο αναφέρει: «Η ΕΗΜ, σωματείο κατ' εξοχήν παιδευτικό, όπως αποδεικνύεται από το πλήθος των δραστηριοτήτων του γύρω από τον τομέα της ευρύτερης παιδείας, δεν ήταν δυνατό να αγνοήσει τη συμβολή του Έλληνα Διδασκάλου, τόσο στο θέμα της Εθνικής Αποκαταστάσεως όσο και στον τομέα της Πνευματικής Αναγεννήσεως. Είναι, πραγματικά, συνυφασμένη η μοίρα της Ελλάδας με τον ιδρώτα, το μόχθο και την αφειδώλευτη προσφορά θυσιών των Διδασκάλων μας. Η πνευματική συγκρότηση της χώρας μας και η κοινωνική της δομή έχουν στενή συνάρτηση με την επιφάνεια και το βάθος του παιδευτικού έργου των. Και ύψιστο χρέος εθνικό επιβάλλει την αναγνώριση της προσφοράς αυτής, όχι μόνο επειδή ιστορική επιταγή το επιβάλλει, αλλά και γιατί είναι αναγκαία η συνέχιση της παραδόσεως και η δημιουργία κινήτρων εμπνεύσεως και φρονηματισμού για τις επόμενες γενεές. Αποφασίζει λοιπόν να στήσει στην Ήπειρο το Μνημείο του Έλληνα Διδασκάλου, σαν σύμβολο των

²² 'ΗΠΕΙΡΟΣ', Ιστορική Παράδοση και Δημιουργική Συνέχεια, Η Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών και ο Θεμελιωτής της Κ. Φρόντζος, Ιωάννινα, 1989, σελ.355-367.

εθνικών αγώνων του και της ανεκτίμητης προσφοράς του στην ανάσταση του Γένους και στην πνευματική και πολιτιστική άνοδο της χώρας μας. Αλλά ένα τέτοιο Μνημείο, για να ολοκληρωθεί θα χρειαστεί πολύ μόχθο και δαπάνες τεράστιες. Η Εταιρεία πιστεύει, ότι με τη συμβολή και της βοήθεια της Πολιτείας και όλων των Ελλήνων, και προ παντός με τη θερμή συμπαράσταση των Ελλήνων Διδασκάλων και των συνδικαλιστικών τους Οργανώσεων, βασισμένη στην πείρα που έχει αποκτήσει, θα παραδώσει το Μνημείο σύντομα στο Έθνος όπως το οραματίστηκε.

Δυο μόνο παρακλήσεις έχουμε να κάνουμε στους Διδασκάλους: α) Να συνεισφέρουν συμβολικά 50 δρχ. ο καθένας, ελάχιστη υλική προσφορά, για να δεθούν κι αυτοί οργανικά με την υλοποίηση της ιδέας, και β) Με βάση συγγράμματα που έχουν εκδοθεί, και την παράδοση που υπάρχει σε κάθε πόλη ή χωριό, γραπτή ή προφορική, να καταγράψουν τα ονόματα όλων των Ελλήνων Διδασκάλων, που έδρασαν σε κάθε τόπο στο παρελθόν, γιατί, παράλληλα με το μνημείο που θα στηθεί, η ΕΗΜ θα εκδώσει σε ειδικούς τόμους και την ονομαστική προσφορά των Διδασκάλων, θα στήσει δηλαδή ένα δεύτερο μνημείο κοντά στο άλλο. Με αγάπη, ο Πρόεδρος της ΕΗΜ Κων. Φρόντζος, ο Γεν. Γραμματέας Ιωάννης Νικολαΐδης»²³.

Δεν ξέρω τελικά αν ευδοκίμησε αυτή η ιδέα, γιατί σίγουρα άργησε να πραγματοποιηθεί αφού το **Μνημείο του Δασκάλου και της Δασκάλας**, 2 τελικά αφιερωματικές πλάκες, τοποθετήθηκε έξω από την Ακαδημία μόλις το 2006 με τη φροντίδα τελικά του Συνδέσμου Συνταξιούχων Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Ιωαννίνων. Σίγουρα πάντως γίνονταν εκδηλώσεις προς τιμήν των Ηπειρωτών Δασκάλων. Σε αυτό το κλίμα έγινε μια εκδήλωση τιμής για τους Ηπειρώτες Διδασκάλους και Νηπιαγωγούς το 1989, που οργανώθηκε από το Διοικητικό Συμβούλιο της Ηπειρωτικής Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας. Στο τέλος της εκδήλωσης αυτής απονεμήθηκε Δίπλωμα Τιμής σε 500 περίπου συνταξιούχους Διδασκάλους και Νηπιαγωγούς. Την εκδήλωση τίμησαν με την παρουσία τους ο Σεβασμιότατος Μητροπολίτης Ιωαννίνων κ. Θεόκλητος, εκπρόσωποι των Αρχών της πόλης και γονείς και κηδεμόνες. Σε αυτή την εκδήλωση μίλησε ο κ. Κων. Κίτσος (Επιτ. Γεν. Διευθυντής Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας), ο οποίος αναφέρθηκε:

Α) Στα εκπαιδευτικά ιδρύματα μορφώσεως διδασκάλων στην Ήπειρο κατά τη διάρκεια του αιώνα μας, που ήταν τα εξής: 1) το Ιεροδιδασκαλείο Βελλάς (1911-89), 2) το Διδασκαλείο Ιωαννίνων (1913-36) και 3) η Ζωσιμαία Παιδαγωγική Ακαδημία (1934-88). Υπήρχαν όμως και διδάσκαλοι, κατά τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας, που είχαν αποφοιτήσει μόνο από Ελληνικά Σχολεία ή Σχολαρχεία, ή τη Ζωσιμαία Σχολή ή την Ιερατική Σχολή της νήσου Ιωαννίνων.

Β) Στις συνθήκες σπουδών και σταδιοδρομίας των διδασκάλων, που δημιουργήθηκαν από παγκόσμια, εθνικά και τοπικά γεγονότα.

Γ) Στην εκπαιδευτική, εθνική, κοινωνική και πνευματική προσφορά τους.

Το σημερινό μνημείο που στήθηκε στην μπροστινή είσοδο της Ακαδημίας, είναι αφιερωμένο και στο δάσκαλο και στη δασκάλα, κόστισε 30.000€ ποσό που μαζεύτηκε από δωρεές των δασκάλων αλλά και βουλευτών και άλλων ιδιωτών, χωρίς να επιβαρυνθεί ο Δήμος, και ο καλλιτέχνης είναι ο γνωστός Ηπειρώτης καλλιτέχνης **Θεόδωρος Παπαγιάννης**. Κάποιος μπορεί να καταλάβει πως η μια πλάκα είναι αφιερωμένη στο δάσκαλο και η άλλη στη δασκάλα από τις επιγραφές που προέρχονται από ποίημα του Κωστή Παλαμά και της Αν. Μωραΐτη.

Οι επιγραφές στις δύο στήλες είναι οι εξής:

Στο άγαλμα της Δασκάλας:

ΤΟΣΑ ΧΡΟΝΙΑ ΣΑΝ ΜΗΤΕΡΑ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΣΚΟΡΠΙΑΣ ΤΗ ΓΝΩΣΗ

²³ Ο.π. σελ. 367-69.

ΜΙΑ ΤΟΥΣ ΓΡΑΦΕΙΣ, ΜΙΑ ΤΟΥΣ ΛΕΣ
ΚΙ ΕΧΟΥΝ ΟΛΑ ΜΕΓΑΛΩΣΕΙ ΜΕ ΔΙΚΕΣ ΣΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ
ΣΥ ΤΟΥΣ ΕΔΕΙΞΕΣ ΤΟ ΔΡΟΜΟ ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΤΟ ΠΛΑΤΥ
ΜΕ ΤΑ ΦΩΤΑ ΠΟΥ ΣΚΟΡΠΙΟΥΣΕΣ
ΚΙ ΑΠ' ΤΟ ΧΕΡΙ ΤΑ ΚΡΑΤΟΥΣΕΣ
ΩΣ ΝΑ ΒΡΟΥΝ ΤΗΝ ΑΡΕΤΗ
ΤΟΣΑ ΧΡΟΝΙΑ ΣΑΝ ΜΗΤΕΡΑ ΔΕΝ ΚΟΥΡΑΣΤΗΚΕΣ ΚΙ ΑΚΟΜΑ
ΣΤΡΑΤΙΑ ΣΕ ΤΡΙΓΥΡΝΑ.
ΣΕ ΚΟΙΤΑΖΟΥΝΕ ΣΤΟ ΣΤΟΜΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΤΑ ΤΩΡΙΝΑ.
ΣΟΥ ΖΗΤΟΥΝ ΤΙΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ ΣΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΦΩΤΑ ΣΟΥ ΜΑΖΙ
ΚΙ ΟΛΑ ΛΕΝΕ ΝΥΧΤΑ ΜΕΡΑ ΤΕΤΟΙΑ ΜΑΛΛΑΜΑ ΜΗΤΕΡΑ
ΠΑΝΤΑ ΓΙΑ ΚΑΛΟ ΝΑ ΖΕΙ.

Αν. Μωραΐτη

Στο Δάσκαλο λέει τα εξής:
ΣΜΙΛΕΨΕ ΠΑΛΙ ΔΑΣΚΑΛΕ, ΨΥΧΕΣ!
ΚΙ ΟΤΙ Σ' ΑΠΟΜΕΙΝΕ ΑΚΟΜΗ ΣΤΗ ΖΩΗ ΣΟΥ,
ΜΗΝ Τ' ΑΡΝΗΘΗΣ! ΘΥΣΙΑΣ' ΤΟ ΩΣ ΤΗ ΣΤΕΡΝΗ ΠΙΝΟΗ ΣΟΥ
ΧΤΙΣ' ΤΟ ΠΑΛΑΤΙ ΔΑΣΚΑΛΕ ΣΟΦΕ!
ΚΙ ΑΝ ΛΙΓΗ ΔΥΝΑΜΗ ΜΕΣ ΤΟ ΚΟΡΜΙ ΣΟΥ ΜΕΝΗ.
ΜΗΝ ΚΟΥΡΑΣΘΗΣ. ΕΙΝΑΙ Η ΨΥΧΗ ΣΟΥ ΑΤΣΑΛΩΜΕΝΗ.
ΘΕΜΕΛΑ ΒΑΛΕ ΤΩΡΑ ΠΙΟ ΒΑΘΙΑ,
Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΝΑ ΜΗΝ ΜΠΟΡΗ ΝΑ ΤΑ ΓΚΡΕΜΙΣΗ.
ΣΚΑΨΕ ΒΑΘΙΑ. ΤΙ ΚΙ ΑΝ ΠΟΛΛΟΙ Σ' ΕΧΟΥΝΕ ΛΗΣΜΟΝΗΣΕΙ;
ΘΑ ΘΥΜΗΘΟΥΝΕ ΚΑΠΟΤΕ ΚΙ ΑΥΤΟΙ
ΤΑ ΒΑΡΗ ΠΟΥ ΚΡΑΤΑΣ ΣΑΝ ΑΤΛΑΝΤΑΣ ΣΤΗΝ ΠΛΑΤΗ
ΥΠΟΜΟΝΗ! ΧΤΙΖΕ ΣΟΦΕ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΟ ΠΑΛΑΤΙ.

Κ. Παλαμάς

Στήθηκε το 2006 με τη φροντίδα του Συνδέσμου Συνταξιούχων
Εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Ιωαννίνων.

Ένα καινούριο άγαλμα που στήθηκε στο κέντρο της πόλης μας και συγκεκριμένα στην Κεντρική Πλατεία απέναντι σχεδόν από το Δικαστικό Μέγαρο, σε μια πλατειούλα που ονομάστηκε και 'Πλατεία Ολυμπιάδας', είναι το άγαλμα της **Ολυμπιάδας και του γιού της Μεγάλου Αλεξάνδρου**, που ήταν δωρεά από το ίδρυμα Αρχαία Δωδώνη, από την ομογένεια της Αμερικής.

Μετά από συνεδρίαση του δημοτικού συμβουλίου τον Ιούλιο του 2004, με Δήμαρχο τον κ. Νικ. Γκόντα, αποφασίστηκε ομόφωνα να γίνει δεκτή η δωρεά του ιδρύματος από την Αμερική και να αποφασίσει η τεχνική υπηρεσία για την ακριβή τοποθεσία της τοποθέτησής του. Έτσι τον Αύγουστο του 2004, η κ. Ελένη Νάστου, Δ/ντρια Τεχνικών Υπηρεσιών του Δήμου, εισηγήθηκε την τοποθεσία που έγινε ομόφωνα δεκτή, να τοποθετηθεί δηλαδή στην κεντρική πλατεία της πόλης μας. Πρόκειται για ένα χρυσό άγαλμα, τοποθετημένο πάνω σε μαύρο μαρμάρινο βάθρο, που φέρει την εξής επιγραφή:

«ΟΛΥΜΠΙΑΣ ΜΗΤΕΡΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
ΗΠΕΙΡΩΤΙΣΣΑ 'ΟΛΥΜΠΙΑΣ'
ΟΛΥΜΠΙΑΣ ΜΗΤΕΡΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΟΥ ΕΦΕΡΕ ΣΤΟΝ
ΚΟΣΜΟ ΤΟΝ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΟ ΣΤΡΑΤΗΛΑΤΗ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΕΠΟΧΩΝ, ΠΟΥ
ΓΕΝΝΗΘΗΚΕ ΘΝΗΤΟΣ, ΕΖΗΣΕ ΩΣ ΘΡΥΛΟΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΜΕΝΕΙ ΑΘΑΝΑΤΟΣ
ΩΣ ΗΜΙΘΕΟΣ.
ΔΩΡΕΑ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ ΚΑΙ ΦΙΛΩΝ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

ΜΕ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ ΤΗΣ ΠΑΝΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΜΙΧΑΛΗ ΣΕΡΒΟΥ (ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ ΔΩΔΩΝΑΙΟΥ)

www.Hellenes.com/olympias

20 Αυγούστου 2005»²⁴.

Αλλά δύο πολύ σημαντικά αγάλματα έχουν στηθεί μπροστά από τη Νομαρχία, στο πιο κεντρικό σημείο της πόλης. Πρόκειται για τους ανδριάντες, σε υπερφυσικό μέγεθος, του **Ελευθερίου Βενιζέλου** και του **Ιωάννη Κωλέττη**.

Σχετικά με το άγαλμα του **Ελευθερίου Βενιζέλου** από τα αρχεία του Δήμου συνέλεξα τα εξής στοιχεία: στις 21 Σεπτεμβρίου 1983 επί Δημάρχου Κατσαδήμα, συνεδρίασε το Δημοτικό Συμβούλιο με θέμα την «Ανέγερση Ανδριάντα του Ελευθερίου Βενιζέλου». Παίρνοντας το λόγο, ο δημοτικός σύμβουλος Σπ. Εργολάβος είτε τα εξής: Κύριοι Σύμβουλοι στα 1965 συγκροτήθηκε επιτροπή για την ανέγερση ανδριάντα του Ελευθερίου Βενιζέλου στα Γιάννινα. Η συγκρότηση της Επιτροπής αυτής έγινε ύστερα από ομοφωνία όλων των φορέων της πόλης μας γιατί αναγνωρίστηκε η αξία του μεγάλου αυτού πολιτικού ανδρός. Η ερανική αυτή Επιτροπή από τότε μέχρι και σήμερα ανασυγκροτήθηκε πολλές φορές. Το μόνο που κατόρθωσε ήταν να συγκεντρώσει το ποσό των 860.000 δρχ. περίπου και να συγκεντρώσει επίσης τρεις ογκώδεις φακέλους τους οποίους και μελέτησα. Δέκα οχτώ χρόνια από τότε δεν κατόρθωσε να υλοποιήσει το έργο. Η Δημοτική Αρχή ζήτησε να κάνει απευθείας ανάθεση. Με τις τότε διατάξεις που ίσχυαν, το Υπουργείο απάντησε ότι έπρεπε να γίνει αρχιτεκτονικός διαγωνισμός και ότι η αξία του έργου θα ξεπερνούσε τα τρία εκατομμύρια δρχ. Έπειτα από αυτή τη διαδικασία απευθυνθήκαμε σε ένα απόστρατο ειδικό ο οποίος μας είπε να αναθέσουμε το έργο σε ένα γλύπτη, μας υπέδειξε μάλιστα για αυτό το συμπατριώτη μας κ. **Θεόδωρο Παπαγιάννη**, ο οποίος έχει κάνει τους καλλίτερους ανδριάντες του Ελ. Βενιζέλου στη χώρα μας. Πέρα από αυτό το ποσό της απευθείας ανάθεσης ανήλθε σε 1.000.000 δρχ. και σύμφωνα με παλιότερη επαφή της Δημοτικής Αρχής με τον κύριο Παπαγιάννη το έργο θα στοιχίσει λιγότερα χρήματα. Παράλληλα θα πρέπει να απευθυνθούμε στο 301 εργοστάσιο βάσης που ασχολείται με τη χύτευση. Ήδη έχουμε έρθει σε επαφή με τον Υφυπουργό Εθνικής Άμυνας τον κ. Πανσανία Ζακολίκο. Κατόπιν αυτών πρέπει να πάρουμε απόφαση και να προχωρήσουμε στην ανάθεση του έργου για να τελειώσει κάποτε μια προσπάθεια τόσων ετών.

Στη συνέχεια ακολούθησε διαλογική συζήτηση μεταξύ των συμβούλων.

Ο δημ. σύμβουλος κ. Φίλιππας Φίλιος λέει: ότι συμφωνεί με τη διαδικασία και διαφωνεί ως προς τον ανδριάντα του Ελευθερίου Βενιζέλου.

Ο δημ. σύμβουλος κ. Θεόδωρος Γεωργιάδης λέει: προτείνω να είναι ομόφωνη η απόφασή μας. Η προηγούμενη Δημοτική Αρχή απεφάσισε την ανάθεση του έργου στον κ. Παπαγιάννη με την τιμή των 800.000 δρχ. Το Υπουργείο όμως Πολιτισμού και Επιστημών δεν μας επέτρεψε διότι όπως μας είπαν έπρεπε οπωσδήποτε να γίνει διαγωνισμός. Θυμάμαι επίσης ότι με επισκέφθη η μητέρα του γλύπτη κ. Ρόκκου και μου παραπονέθηκε γιατί δεν έγινε διαγωνισμός. Εν πάσει περιπτώσει, επειδή ο κ. Παπαγιάννης έκανε ειδική προσφορά στο Δήμο μας η οποία θα εκάλυπτε μόνο τα έξοδα του ανδριάντος και ο οποίος θα είχε διαστάσεις μεγαλύτερες του πραγματικού και συγκεκριμένα 1 προς 1 και 1/ 2. Οι προσπάθειες συνεχίστηκαν. Δυστυχώς όμως στο μεταξύ και ο κ. Παπαγιάννης έφυγε για το Παρίσι και η υπόθεση παρέμεινε. Συμφωνώ λοιπόν να τιμήσουμε το μεγάλο πολιτικό μας και θα πρότεινα – βέβαια

²⁴ Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου, Αρ. Απόφασης 312 και 375, έτος 2004.

ειδική επιτροπή να το καθορίσει αυτό- αν μπορούσε ο ανδριάντας να τοποθετηθεί στην Αίγλη ή μπροστά από τη Νομαρχία. Και έτσι αποφασίστηκε ομόφωνα²⁵.

Μετά από αυτή την απόφαση συναντάμε μετά από 2 χρόνια περίπου το Μάιο του 1985 συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου επί Δημάρχου κ. Χαρ. Τόλη, με θέμα ημερήσιας διάταξης «Έγκριση δαπάνης για τη διαμόρφωση του χώρου που θα τοποθετηθεί ο ανδριάντας του Ελευθερίου Βενιζέλου και για την τέλεση δεξιώσεως κατά την ημέρα των αποκαλυπτηρίων». Ο Δήμαρχος κ. Χαρίλαος Τόλης λέει:

Κύριοι Σύμβουλοι από εικοσαετίας και πλέον έχει αρχίσει το έργο της Ερανικής Επιτροπής για την ανέγερση του ανδριάντα του Ελευθερίου Βενιζέλου στην Πόλη μας. Τελευταία το έργο της Επιτροπής ολοκληρώθηκε και όπως γνωρίζετε με την 171/ 83 απόφασή μας αναθέσαμε στον γλύπτη κ. Θεόδωρο Παπαγιάννη την κατασκευή του ανδριάντα. Επίσης με την ίδια απόφασή μας αποφασίσαμε να γίνει στο 301 Εργοστάσιο Βάσης η χύτευση του έργου. Φιλοδοξία μας ήταν τα αποκαλυπτήρια του ανδριάντα να γίνουν την 21^η Φεβρουαρίου που μας πέρασε γιατί όλοι μας ξέρουμε πόσο συνέβαλε ο Βενιζέλος στην απελευθέρωση της Πόλης από τον Τουρκικό ζυγό. Δυστυχώς όμως το έργο δεν είχε ετοιμαστεί. Τώρα τα αποκαλυπτήρια προτείνουμε να γίνουν την 19^η Μαΐου 1985 και ζητάμε για το σκοπό αυτό την έγκριση μιας πίστωσης 200.000 δρχ. για τη διαμόρφωση χώρου για τη μεταφορά του έργου και για μια δεξίωση την ημέρα αυτή. Σας γνωρίζω επίσης ότι η αρμόδια επιτροπή σε συνεργασία και με τον καλλιτέχνη επέλεξαν για την τοποθέτηση του έργου, χώρο στην άνω πλατεία, έναντι ακριβώς της Νομαρχίας.

Μετά από συζήτηση, αποφασίστηκε ομόφωνα α) να γίνει η διαμόρφωση του χώρου για την τοποθέτηση του ανδριάντα στην άνω πλατεία, β) να οργανωθεί δεξίωση από το Δήμο κατά την ημέρα των αποκαλυπτηρίων (19-5-1985), γ) έγκριση δαπάνης 200.000 δρχ. για τη διαμόρφωση χώρου, οργάνωση δεξιώσεως, εκτύπωση προσκλήσεων, μεταφορά του έργου από την Αθήνα στα Ιωάννινα, τοποθέτηση μεγαφωνικής εγκατάστασης στο χώρο των αποκαλυπτηρίων κ.λ.π²⁶.

Για το άγαλμα του **Ιωάννη Κωλέττη**, η πρώτη απόφαση για την κατασκευή προτομής του, πάρθηκε το 1997. Σε πρακτικό της Συνεδρίασης του Συμβουλίου ο Πρόεδρος κ. Δημ. Γιωτίτσας λέει²⁷:

Κύριοι Σύμβουλοι όπως γνωρίζετε ο συμπατριώτης μας Ιωάννης Κωλέττης ήταν άνθρωπος που από τη θέση του Πρωθυπουργού σημάδεψε την ιστορία της νεότερης Ελλάδας. Πρόταση της Δημοτικής Αρχής είναι η ανέγερση στην πόλη μας ανδριάντα ή προτομής του αείμνηστου Πρωθυπουργού. Η χρηματοδότηση προέρχεται σύμφωνα με την 653/97 απόφασή μας αποδοχής επιχορήγησης από το ΥΠΕΣΔΔΑ.

Προτείνουμε να απευθύνουμε πρόσκληση έγγραφη στους Γιαννώτες γλύπτες – πτυχιούχους της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών να εκδηλώσουν το ενδιαφέρον τους και να καταθέσουν τις προτάσεις τους για τη μορφή του γλυπτού και την οικονομική τους προσφορά. Οι προτάσεις θα παρουσιασθούν στο Δημοτικό Συμβούλιο για τη λήψη οριστικής απόφασης ανάθεσης. Έτσι και αποφασίστηκε.

Η επόμενη φορά που συναντάμε στα αρχεία του Δήμου το όνομα του Ιωάννη Κωλέττη είναι το 2001²⁸, όταν Δήμαρχος ήταν ο κ. Νικ. Γκόντας, ο οποίος εισηγήθηκε σε συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου, μεταξύ άλλων τα εξής:

Ο εκ Συρράκου γιατρός Ιωάννης Κωλέττης (1774-1847) υπήρξε από τις σημαντικότερες ελληνικές προσωπικότητες του 19^{ου} αιώνα. Στρατηγός, διπλωμάτης και πολιτικός της ελεύθερης Ελλάδας, θεωρείται ως ο θεμελιωτής της «Μεγάλης

²⁵ Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου, Αρ. Απόφασης 171, έτος 1983.

²⁶ Ο.π., Αρ. Απόφασης 127, έτος 1985.

²⁷ Ο.π. Αρ. Απόφασης 654, έτος 1997.

²⁸ Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου, Αρ. Απόφασης 447, έτος 2001.

Ιδέας», την οποία διακήρυξε κατά την ιστορική του αγόρευση στη Βουλή, στις 14 Ιανουαρίου 1844: «... το Βασίλειον της Ελλάδος δεν είναι η ελευθέρα Ελλάς που αποτελεί εν μέρος μόνον, το πλέον μικρόν και πτωχόν του Ελληνισμού. Ο Έλλην δεν είναι μόνον αυτός ο οποίος κατοικεί το Βασίλειον, αλλά και εκείνος επίσης, όστις κατοικεί τα Ιωάννινα ή την Θεσσαλονίκην ή τας Σέρρας ή την Κωνσταντινούπολιν ή την Τραπεζούντα ή την Κρήτην ή την Σάμον ή οιανδήποτε χώραν της ιστορίας ή της φυλής της ελληνικής... Αι Αθήναι είναι η πρωτεύουσα του Βασιλείου. Η Κωνσταντινούπολις είναι η μεγάλη πρωτεύουσα, η Πόλις του ονείρου και η ελπίς των Ελλήνων». Ο Κωλέττης αποπεράτωσε τις γυμνασιακές του σπουδές στα Γιάννενα και σπούδασε επί επτά χρόνια στην Πίζα της Ιταλίας. Μετά την επιστροφή του υπηρέτησε ως γιατρός στην αυλή του Αλή. Το 1819 μνήθηκε στη Φιλική Εταιρεία. Μετά την έκρηξη της Επανάστασης, προσπάθησε να παρασύρει στο κίνημα την περιοχή του Συρράκου χωρίς επιτυχία. Γι' αυτό κατέφυγε στο Μεσολόγγι. Αντιπροσώπευε την Ήπειρο στην Α' Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου. Ήταν αρχηγός του γαλλόφιλου δημοκρατικού κόμματος και επί Όθωνα χρημάτισε πρεσβευτής στο Παρίσι, όπου προώθησε σημαντικά τα ελληνικά δίκαια. Ο Κωλέττης πέθανε ως πρωθυπουργός σε ηλικία 73 ετών το 1847. Συμπληρωματικά σας γνωρίζω ότι:

- 1) Ο Δήμος έχει ήδη επιχορηγηθεί από το ΥΠΕΞ με 10 εκ. δρχ. για την ανέγερση του ανδριάντα.
- 2) Ιδιαίτερα έχει ασχοληθεί ο κ. Παπούλιας που τον θεωρεί από τις μεγαλύτερες ελληνικές προσωπικότητες.
- 3) Κατά πολλούς (και κατά Ν. Τέντα) είναι ο Ανώνυμος Έλλην της «Ελληνικής Νομαρχίας».
- 4) Είναι ο πρώτος κοινοβουλευτικά εκλεγμένος Πρωθυπουργός της Ελλάδας.

Στη συνέχεια γίνεται συζήτηση μεταξύ των Συμβούλων οι οποίοι αποφασίζουν ομόφωνα:

- 1) Εγκρίνει την φιλοτέχνηση ενός γλυπτού, ύστερα από πανελλήνιο καλλιτεχνικό διαγωνισμό μεταξύ ελλήνων καλλιτεχνών, μελών του Επιμελητηρίου Εικαστικών Τεχνών Ελλάδας.
- 2) Ψηφίζει πίστωση 25.000.000 δρχ. σε βάρος του προϋπολογισμού του Δήμου οικ. έτους ως εξής:
 - α) δρχ. 2.300.000 για την απονομή των βραβείων του καλλιτεχνικού διαγωνισμού
 - β) δρχ. 20.600.000 για δαπάνη φιλοτέχνησης του γλυπτού και του βάθρου του και
 - γ) δρχ. 800.000 για αποζημίωση των μελών της επιτροπής κρίσεως, εκτός έδρας και οδοιπορικών εξόδων μετακίνησης αυτών.
- 3) Καθορίζει το ποσό των 20.000 δρχ. ως ημερήσια αποζημίωση εκάστου μέλους της επιτροπής κρίσεως, εκτός των εξόδων μετάβασης, επιστροφής και διαμονής.
- 4) Εγκρίνει και καθορίζει τους όρους διακήρυξης του διαγωνισμού για τη φιλοτέχνηση του γλυπτού ως εξής. Και στη συνέχεια δίνει τις λεπτομέρειες του διαγωνισμού που καθορίζονται μέσα από 20 άρθρα.

Τελικά το άγαλμα του Κωλέττη, που είναι και αυτό σε υπερφυσικό μέγεθος, το ύψος του ανδριάντα είναι 2,90 μ., στήθηκε μπροστά από τη Νομαρχία όπως και του Βενιζέλου, όπου γίνεται ορατό από όλον τον κόσμο και βέβαια τους διερχόμενους τουρίστες. Υπάρχει επιγραφή που λέει:

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΩΛΕΤΤΗΣ

ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΚ ΣΥΡΡΑΚΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

1774-1847

Δυο επίσης σημαντικά αγάλματα που έχουν να κάνουν με τη νεότερη ιστορία του τόπου μας, και συγκεκριμένα με μια σκοτεινή πλευρά της τον εμφύλιο πόλεμο

που κυριολεκτικά διχοτόμησε την Ελλάδα σε δεξιούς και αριστερούς, είναι αυτά του **Ναπολέοντα Ζέρβα** και του **Άρη Βελουχιώτη**.

Για το άγαλμα του **Άρη Βελουχιώτη**, σε συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου το 1990, με θέμα την «Έγκριση δαπάνης για την αγορά προτομής», ο Δήμαρχος Φ. Φίλιος λέει:

Κύριοι Σύμβουλοι. Από το 1^ο Συνοικιακό Συμβούλιο και από τις Αντιστασιακές Οργανώσεις ΠΕΛΕΑ, ΠΣΕΑΕΑ, και ΠΟΑΕΑ υποβλήθηκε αίτημα να κατασκευαστεί και να τοποθετηθεί στην Πόλη προτομή του Άρη Βελουχιώτη.

Η Δημοτική Αρχή ήρθε σε επαφή με τον Γιαννώτη γλύπτη κ. **Κώστα Καζάκο**, ο οποίος έφτιαξε τον ανδριάντα του Άρη Βελουχιώτη στη Λαμία.

Ενδιαφέρεται και ο καλλιτέχνης να μείνει ένα έργο στην Πόλη, γι' αυτό και διαθέτει σε τιμή προσφοράς για το Δήμο, την προτομή του Καπετάνιου στην τιμή των 500.000 δρχ. Όπως γνωρίζετε η προηγούμενη Δημοτική Αρχή έδωσε το όνομα του Άρη Βελουχιώτη σε τμήμα της πρώην οδού Ναπ. Ζέρβα, από την πλατεία Ομήρου και πάνω. Ζητούμε την έγκριση δαπάνης για την προτομή. Η τοποθέτησή της θα γίνει σε θέση που θα μας υποδείξει το οικείο Συνοικιακό Συμβούλιο. Σας θυμίζω επίσης ότι εντός των ημερών θα γιορτασθεί και η επέτειος της ΕΠΟΝ.

Ακολουθεί συζήτηση μεταξύ των συμβούλων. Ο κ. Γεώργιος Κωνσταντόπουλος λέει: Ομολογουμένως μας έχετε αιφνιδιάσει με το θέμα. Έπρεπε να το φέρετε αντρίκια και ευθέως. Η Η.Δ. αναφέρει αγορά προτομής χωρίς να διευκρινίζει περί τίνος πρόκειται. Προτείνω να αναβληθεί το θέμα προκειμένου να συζητηθεί ολοκληρωμένα. Δεν μπορούμε να μιλάμε για αντίσταση και να τη μονοπωλεί το ΕΑΜ-ΕΛΛΑΣ. Εγώ προτείνω να μπει η προτομή του Στρατηγού Ναπολέοντα Ζέρβα στην Αίγλη και του Άρη Βελουχιώτη στην Ομήρου και να ονομασθούν και οι δυο πλατείες αντίστοιχα.

Πολλά ειπώθηκαν για την πρόταση αυτή και ο κ. Γεώργιος Μάκης είπε :

Χρόνια ολόκληρα βλέπαμε για το Ζέρβα και δεν τολμήσαμε να μιλήσουμε για τον Άρη Βελουχιώτη. Τα οικονομικά του Δήμου δεν μας επιτρέπουν σήμερα να τον τιμήσουμε με άγαλμα ή ανδριάντα γι' αυτό περιοριζόμαστε σε προτομή. Δεν το θεωρώ απειλή να κάνετε πρόταση για τον Ναπ. Ζέρβα. Πρέπει να αποκαταστήσουμε κάποτε την ιστορία. Τιμάω τον ΕΔΕΣ του βουνού που κατέκτησε τον κατακτητή. Αλλά εκτός από τον ΕΔΕΣ του βουνού, υπήρξε και το προδοτικό ΕΔΕΣ των πόλεων που συνεργάστηκε με τον κατακτητή.

Τότε ο κ. Κωνσταντόπουλος διέκοψε τον ομιλητή και ζήτησε την παρέμβαση του προεδρείου για να ανακαλέσει ο κ. Μάκης τις τελευταίες του φράσεις.

Πριν προλάβει η Πρόεδρος να πει οτιδήποτε ο κ. Κωνσταντόπουλος χειροδικεί με ακατανόμαστες φράσεις κατά του κ. Μάκη.

Στη συνέχεια διακόπηκε το συμβούλιο, και όταν συνεχίστηκε υπήρξαν και πάλι διενέξεις και έντονοι διάλογοι μεταξύ των συμβούλων. Καταδικάστηκε η πράξη του κ. Κωνσταντόπουλου και θεωρήθηκε ως πράξη τρομοκρατίας.

Στη συνέχεια αποφασίστηκε :

Να κατασκευαστεί η προτομή του Άρη Βελουχιώτη από τον γλύπτη **Κων. Καζάκο** προϋπολογισμού 500.000 δρχ. και να τοποθετηθεί σε χώρο που θα υποδείξει το οικείο Συνοικιακό Συμβούλιο²⁹.

Οι στάσεις των συμβούλων και οι ενεργειές τους δείχνουν πως η πρόσφατη ιστορία διχάζει ακόμα τον ελληνικό λαό, και δεν ξεχνιέται εύκολα παρ' όλες τις προσπάθειες των νεότερων πολιτικών.

²⁹ Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου, 1990.

Τελικά η προτομή στήθηκε στην πλατεία Ομήρου και από ότι έχω μάθει και έχω δει μόνη μου, το άγαλμα αυτό έχει πολλές φορές βανδαλιστεί και καταστραφεί, και μάλιστα το έχουν ρίξει από το βάθρο του.

Για το άγαλμα του **Ναπολέοντα Ζέρβα**, το οποίο είναι μεταγενέστερο του Άρη Βελουχιώτη, βρίσκουμε στα αρχεία του Δήμου συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου τον Ιούλιο του 1999, επί Δημάρχου Παπασταύρου, με θέμα τη λήψη απόφασης για την τοποθέτηση Προτομής του Στρατηγού Ναπολέοντος Ζέρβα. Ο Δήμαρχος κ. Αναστάσιος Παπασταύρος εισηγείται το θέμα και λέει:

Κύριοι Σύμβουλοι, η πρόταση δεν έρχεται σαν αντιστάθμισμα και ισοβαρούς αντιμετώπισεως άλλων αγωνιστών Εθνικής Αντιστάσεως, ούτε και απόδειξη της προσφοράς, της πορείας και της ιστορίας του Στρατηγού. Είναι γνωστή η φυσιογνωμία του που σφράγισε μεγάλα γεγονότα της σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας. Η πρότασή μας έρχεται διότι η Δημοτική Αρχή πιστεύει ότι είναι ένας οφειλόμενος φόρος τιμής που θα επισφραγίσει την ήδη απονεμηθείσα τιμή που η Πόλη έδωσε το όνομά του σε έναν από τους κεντρικότερους δρόμους. Παρακαλώ να ψηφιστεί από τους συναδέλφους ολοκλήρου του Δ.Σ. η πρόταση για τοποθέτηση προτομής του Ν. Ζέρβα.

Ο σύμβουλος κ. Νίκος Γερασιμίδης σε σύντομη αναφορά του στο Ν. Ζέρβα πρότεινε η προτομή του να στηθεί στην αρχή της ομώνυμου οδού. Μετά από συζήτηση μεταξύ των συμβούλων, αποφασίστηκε κατά πλειοψηφία-αφού μερικοί σύμβουλοι ήταν αντίθετοι με την πρόταση- η τοποθέτηση Προτομής του Στρατηγού Ν. Ζέρβα στα Ιωάννινα³⁰.

Και συγκεκριμένα η προτομή του βρίσκεται στην περιοχή που λέγεται Αίγλη στην αρχή της ομώνυμης οδού. Η επιγραφή που φέρει είναι η εξής:

ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΖΕΡΒΑΣ
ΑΡΧΗΓΟΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ
ΕΟΕΑ-ΕΔΕΣ
1891-1957

Στο Πάρκο της Πόλης που λέγεται Λιθαρίτσια, έχουν τοποθετηθεί αρκετές προτομές, και συγκεκριμένα 7. Είναι:

α) ο **Παναγιώτης Αραβαντινός**, η προτομή του οποίου μεταφέρθηκε από το Άλσος των ποιητών και φτιάχτηκε ύστερα από πρωτοβουλία της ΕΗΜ,

β) ο γυμνασιάρχης **Χρήστος Σούλης**, για την προτομή του οποίου παίρνουμε πληροφορίες από τα αρχεία του Δήμου. Το Δημοτικό Συμβούλιο του Δήμου Ιωαννιτών συνήλθε τον Οκτώβριο του 1991³¹, επί Δημάρχου κ. Φίλιππα Φίλιου, με θέμα «Έγκριση παραχώρησης χώρου και κατασκευής βάθρου για την τοποθέτηση προτομής του αιμνήστου Γυμνασιάρχη Χρήστου Σούλη».

Ο κ. Δήμαρχος Φ. Φίλιος λέει:

Κύριοι Σύμβουλοι, υπάρχει πρόθεση από Καλλιτέχνη να φιλοτεχνήσει την προσφορά του αιμνήστου Γυμνασιάρχη της Ζωσιμαίας Σχολής Χρήστου Σούλη. Από τους συλλόγους Καθηγητών και τους απογόνους του ζητείται η έγκριση χώρου από το Δημοτικό Συμβούλιο για την τοποθέτηση της προτομής. Σας υπενθυμίζουμε ότι οι κληρονόμοι του Χρ. Σούλη έχουν δωρίσει στο Δήμο και τη βιβλιοθήκη του Μεγάλου Δασκάλου. Προτείνουμε να εγκρίνουμε χώρο στο Πάρκο 'Λιθαρίτσια' για την τοποθέτηση της προτομής σε βάθρο που θα κατασκευάσει ο Δήμος. Όλοι οι Σύμβουλοι συμφώνησαν με την εισήγηση.

³⁰ Ο.π. Αρ. Απόφασης 588, έτος 1999.

³¹ Ο.π. Αρ. Απόφασης 477, έτος 1991.

γ) η προτομή του καθηγητή **Αρσένη Γεροντικού**, που αποφασίστηκε να τοποθετηθεί στο Πάρκο Λιθαρίτσια μετά από τη συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου το Μάιο του 1991, επί Δημάρχου Φ. Φίλιου. Στη συζήτηση που έγινε τότε ο σύμβουλος κ. Κων. Πέτσος λέει για τον Αρσένη Γεροντικό ότι ήταν μια Πνευματική φυσιογνωμία δασκάλου και λόγιου κορυφαία. Πρότεινε επίσης να δοθεί ένα ποσό στην Ηπειρωτική Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών για να ενισχυθεί η προσπάθεια³².

δ) **Γεώργιος Καλούδης (1865-1952)**, ο οποίος ήταν αριστούχος απόφοιτος της Ζωσιμαίας Σχολής, που μετά από λαμπρές σπουδές στη Γερμανία, ανέλαβε το 1895 τη διεύθυνση του ιστορικού ιδρύματος. Ο Καλούδης, που διακρινόταν για τη σοφία, την ευφυΐα και την αγαστή καλοκαγαθία του, εκλέχτηκε το 1928 βουλευτής Ιωαννίνων. Το όνομά του δόθηκε επίσης σε κεντρικό δρόμο της πόλης³³.

Η προτομή του έφερε την εξής επιγραφή:

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΛΟΥΔΗΣ

1865-1951

ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΗΣ ΖΩΣΙΜΑΙΑΣ ΣΧΟΛΗΣ

ε) Πιθανότατα είναι ο **Μητροπολίτης Αργυροκάστρου Παντελεήμων**, έργο του γλύπτη **Κυρ. Ρόκκου**.

στ) Πρόκειται μάλλον για τον 1^ο Δήμαρχο Ιωαννίνων Γιαγιά-Μπέη.

ζ) Προτομή άγνωστη.

Από το Πάρκο Λιθαρίτσια πηγαίνουμε σε ένα άλλο πάρκο στη Λεωφόρο Δωδώνης. Εκεί έχουν στηθεί τα αγάλματα του **Σόλωνα** και της **Ελένης Ζωγράφου**. Σε συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου το 1984, επί Δημάρχου Κατσαδήμα, ο κ. Αθανάσιος Τσουκανέλης εισηγείται τα εξής:

Όπως είναι γνωστό ύστερα από καλλιτεχνικό διαγωνισμό φιλοτεχνούνται σήμερα από τον καλλιτέχνη γλύπτη **Απόστολο Φανακίδη** οι προτομές των αιμνήστων Ελένης και Σόλωνα Ζωγράφου, που βρίσκονται στο τέλος της φιλοτέχνησής τους, και ο παραπάνω γλύπτης πρόκειται να έρθει στα Γιάννινα για να δει το χώρο όπου θα κατασκευάσει τα βάθρα στα οποία θα τοποθετηθούν οι προτομές. Προτείνει ως χώρο ενδεδειγμένο το μπροστινό μέρος του ανθόκηπου του Στρατιωτικού Νοσοκομείου όπου λειτουργεί παιδική χαρά επί της Λεωφόρου Δωδώνης για καλύτερη προβολή τους. Και τελικά αποφασίστηκε να τοποθετηθούν εκεί³⁴.

Μεταφερόμαστε τώρα στην Πλατεία Πάργης, όπου υπάρχει η προτομή του **Οικουμενικού Πατριάρχη Αθηναγόρα**, για τον οποίο, από τα σχετικά αρχεία του Δήμου, υπάρχει μια έντονη αντιπαράθεση μεταξύ των συμβούλων. Άλλοι τον θεωρούν ογκόλιθο στο στερέωμα της Ορθοδοξίας, πλέκοντας το εγκώμιό του, και άλλοι αμφισβητούν το άτομό του και τον τρόπο με τον οποίο εκλέχτηκε Πατριάρχης. Γι' αυτό, όταν ήταν Δήμαρχος ο κ. Φίλιος υπήρξε και διαφωνία για το που θα τοποθετηθεί η προτομή του. Άλλοι πρότειναν την Πλατεία Πάργης ή τα Λιθαρίτσια και άλλοι πρότειναν να πάρει την πολιτική ευθύνη ο Δήμαρχος, το οποίο και ψηφίστηκε, και να ερευνηθεί το θέμα με συναρμόδιους φορείς για την οριστική επίλυση της τοποθέτησης της προτομής του Πατριάρχη Αθηναγόρα³⁵.

Από ότι φαίνεται μάλλον υπερίσχυσε τελικά η άποψη να τοποθετηθεί στην Πλατεία Πάργης.

Από την Πλατεία Πάργης πάμε στην Πλατεία Ειρήνης όπου υπάρχει το αντίστοιχο άγαλμα αφιερωμένο στην **Ειρήνη και την Ελευθερία**. Έγινε κατά τη

³² Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου, Αριθμός Απόφασης 195, έτος 1991.

³³ Αν. Παπασταύρος, «Ιωαννίνων εγκώμιον, το παρελθόν που δεν χάθηκε», Εκδοτική Βορείου Ελλάδος α.ε., Ιωάννινα 1998.

³⁴ Ο.π. Αρ. Απόφασης 44, έτος 1984.

³⁵ Πρακτικά Δημ. Συμβ., Αρ. Απόφασης 195, έτος 1991.

διάρκεια του Συμπόσιου Γλυπτικής το 1998, και έχει στην κορυφή του το Περιστέρι της Ειρήνης και φέρει την επιγραφή:

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ- ΕΙΡΗΝΗ.

Φιλοτεχνήθηκε από τους γλύπτες **Θ. Παπαγιάννη** και **Π. Κουγιουμτζή**.

Ένα άλλο σημαντικό μνημείο που αφορά τη σύγχρονη ιστορία μας και συγκεκριμένα την εποχή της Δικτατορίας, είναι αυτό «**Των Ηρώων του Πολυτεχνείου**». Την ιστορία τη γνωρίζουμε όλοι γι' αυτό είναι περιττό να αναφερθεί κανείς σε αυτή. Από τα αρχεία του Δήμου πήρα τις εξής πληροφορίες: Συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου το 1983, με Δήμαρχο τον κ. Κατσαδήμα. Ημερήσια Διάταξη με θέμα 'Επιλογή θέσης και έγκριση όρων διαγωνισμού για την ανέγερση στα Γιάννινα Μνημείου Πολυτεχνείου'. Ο αντιδήμαρχος κ. Σάββας Νικολάτος λέει:

Κύριοι Σύμβουλοι, το Νομαρχιακό Ταμείο επιχορήγησε το Δήμο με το ποσό των 3.000.000 δρχ. για την ανέγερση στα Γιάννινα μνημείο ηρώων του Πολυτεχνείου. Η απόφασή μας αυτή θα σταλεί για τελική έγκριση στην Επιτροπή που θα συγκροτήσει το Υπουργείο Εσωτερικών. Προτείνω σαν ακριβής χώρος να οριστεί το σημείο που θα επιλέξει ο μελετητής, αφού του δώσουμε ένα τοπογραφικό διάγραμμα της περιοχής. Τους όρους του διαγωνισμού συντάσσει η Δημαρχιακή Επιτροπή και εγκρίνει το Δημοτικό Συμβούλιο.

Ο κ. Πρόεδρος Αλεξ. Σόφης προτείνει τον κόμβο του Βελισσαρίου ως χώρο ανέγερσης του μνημείου.

Το Συμβούλιο αποφάσισε ομόφωνα α) να στηθεί το μνημείο στον κόμβο της Πλατείας Βελισσαρίου στην συμβολή των οδών Δομπόλη- Δωδώνης των Ιωαννίνων, β) να εγκριθούν οι όροι διαγωνισμού για την ανέγερση του παραπάνω μνημείου, όπως συνέταξε αυτούς η Δημαρχιακή Επιτροπή. Υπάρχουν 15 Άρθρα για το διαγωνισμό. Αυτό που μας ενδιαφέρει είναι ότι το ποσό που θα διατεθεί για την κατασκευή του αγάλματος είναι τα 2.000.000 δρχ. και θα περιλαμβάνει όλα τα έξοδα κατασκευής του στο Εργαστήριο, τη μεταφορά του και την επίβλεψη διαρρύθμισης του γύρω χώρου³⁶.

Τελικά το άγαλμα στήθηκε το 1986, και φέρει επιγραφή που λέει το όνομα του καλλιτέχνη, που δεν είναι άλλος από το γνωστό μας **Θεόδωρο Παπαγιάννη**. Αναφέρει όμως και το όνομα του συνεργάτη του που είναι **Κώστας Κέφαλος**.

Στον ίδιο χώρο, δηλ. στην πλατεία Βελισσαρίου, υπάρχει ήδη και το άγαλμα του Ταγματάρχη **Βελισσαρίου Ιωάννη**.

Ένα άλλο μνημείο που έχει να κάνει με θύματα πολέμου και μάλιστα στην περίοδο του εμφυλίου είναι αυτό που στήθηκε στο Σταυράκι. Το 1983, επί Δημάρχου Κατσαδήμα, πάρθηκε η απόφαση για το άγαλμα αυτό για τους Δημότες που εκτελέστηκαν την περίοδο του εμφυλίου. Σε συνεδρίαση του Δήμου, ο κ. Δήμαρχος λέει τα εξής:

Πέρα της πρωτοβουλίας του Δήμου να ανεγείρει **μνημείο στο χώρο του Σταυρακίου** όπου τότε γινότανε οι εκτελέσεις, συγκινητική ήταν η ανταπόκριση της κοινότητας Σταυρακίου να μας παραχωρήσει τον χώρο αυτό και πρέπει μαζί με την αποδοχή να εκφράσουμε και τις ευχαριστίες μας. Επίσης υπήρξε πρωτοβουλία και από την Πανεπειρωτική Συνομοσπονδία Αθηνών, η οποία προτίθεται να καλύψει μέρος από τη δαπάνη για το Μνημείο των Πατριωτών που δολοφονήθηκαν στην περίοδο του εμφυλίου πολέμου. Επρόκειτο για καθαρή δολοφονία. Ο τότε δικηγορικός σύλλογος ζήτησε να μην εκτελεστούν οι ποινές εκείνες γιατί επρόκειτο περί εγκλήματος. Θεώρησα λοιπόν και εγώ υποχρέωσή μου, και όλοι οι άνθρωποι της παρατάξεως που

³⁶ Πρακτικά Δημ. Συμβουλίου, αρ. απόφασης 122, έτος 1983.

λόγω της ήττας της θεωρήθηκαν αίτιοι για όλα, να τιμήσουμε τους ανθρώπους αυτούς που δολοφονήθηκαν.

Ο δημ. σύμβουλος κ. Θεόδωρος Γεωργιάδης είπε ότι πρόκειται για ένα πολύ σοβαρό θέμα και διατυπώνει τη διαφωνία του γι αυτό. Ακολούθως αναφέρεται στην περίοδο εκείνη και καταθέτει δήλωση 7 συμβούλων, οι οποίοι αποχωρούν στη συνέχεια και παραμένουν οι υπόλοιποι 17. Καταθέτω το περιεχόμενο της δήλωσης αυτούσιο γιατί νομίζω ότι είναι σημαντικό.

«Κύριε Πρόεδρε,

Όπως είναι γνωστό στις 30 Μαρτίου 1946 ένοπλοι υπό τον Καπετάν Μπαρούτα επετέθησαν κατά του σταθμού Χωροφυλακής στο Λιτόχωρο. Αυτή ήταν η αρχή μιας ενόπλου συρράξεως που κράτησε 40 περίπου μήνες με συνέπειες τρομερές για την πορεία του Έθνους. Εκόστισε σε έμψυχο και άψυχο υλικό πολύ περισσότερο από ότι ο πόλεμος του 1940-41. Και δεν ήταν μόνο τα θύματα και οι υλικές ζημιές που υπέστη ο λαός μας. Η σοβαρότερη συνέπεια όλης αυτής της τραγωδίας ήταν για μια ακόμη φορά ο διχασμός. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι τότε, κατά το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα Πρωθυπουργός της χώρας ήταν ο αείμνηστος Θεμιστοκλής Σοφούλης, αρχηγός του Κόμματος των Φιλελευθέρων και διάδοχος του Ελευθερίου Βενιζέλου. Την δημοκρατικότητα του Θ. Σοφούλη ουδείς μέχρι τώρα αμφισβήτησε. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι όλα τα πολιτικά κόμματα ετάχθηκαν κατά της ενόπλου Κομμουνιστικής εξεγέρσεως, πλην του Κομμουνιστικού.

Οι εχθροπραξίες σταμάτησαν τον Αύγουστο του 1949 με νίκη του Εθνικού Στρατού.

Έκτοτε όλες οι Κυβερνήσεις τελούσαν μέχρι του 1981 τρισάγιο στην μνήμη των πεσόντων στρατιωτών στο Βίτσι και στο Γράμμο. Τις εκδηλώσεις αυτές τις χαρακτηρίζατε ως ‘εκδηλώσεις μίσους’, οι οποίες όπως λέγατε δίχαζαν το λαό μας.

Η Κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ για να επιτύχει, όπως διεκήρυξε, τη λήθη και τη λαϊκή ομοψυχία, κατήργησε αυτές τις εκδηλώσεις και ανεγνώρισε την Εθνική Αντίσταση εναντίον των κατακτητών μέχρι το 1944. Πέρα από το χρονικό αυτό διάστημα, η Κυβέρνηση δε θέλησε να προχωρήσει.

Διερωτώμεθα λοιπόν εις τι αποβλέπει η εσπευσμένη αυτή ενέργεια να φέρετε στο Δημοτικό Συμβούλιο προς συζήτηση ένα τόσο σοβαρό θέμα με έντονο πολιτικό χαρακτήρα, το οποίο οπωσδήποτε θα αναμοχλεύσει τα πάθη και αντί της ομοψυχίας, την οποία επιδιώκει η Κυβέρνηση, θα οξύνει τα μίσση και τις αντιθέσεις.

Άλλωστε μετά την εκτέλεση των εξ στο Γουδί (Γούναρης, Πρωτοπαπαδάκης, Στράτος, Χατζηανέστης, Μπαλτατζής, Θεοτόκης) παρ’ όλον ότι κανένας δεν αμφισβήτησε τον πατριωτισμό τους, ούτε οι αντίπαλοί τους, κανένας δεν διανοήθηκε να τους στήσει μνημείο αν και στενοί συγγενείς των θυμάτων κατ’ επανάληψη χρημάτισαν Πρωθυπουργοί (Κανελλόπουλος) και Υπουργοί (Θεοτόκης, Πρωτοπαπαδάκης, Στράτος).

Ύστερα από όλα αυτά, κάνουμε έκκληση προς το Προεδρείο να μην προχωρήσει στη συζήτηση του θέματος. Σε περίπτωση που η συζήτηση συνεχιστεί, οι υπογεγραμμένοι δημοτικοί Σύμβουλοι δηλώνουμε με λύπη μας ότι θα αποχωρήσουμε από τη Συνεδρίαση. Παρακαλούμε το περιεχόμενο της δηλώσεώς μας να γραφεί όπως έχει στα πρακτικά της Συνεδριάσεως.

Στη συνέχεια παίρνει το λόγο η δημοτική Σύμβουλος κ. Άρτεμη Καραύσα και λέει: Πριν 35 χρόνια μαύρο σκοτάδι και ατμόσφαιρα φόβου και πανικού είχε σκεπάσει τα Γιάννινα. Τρεις μεγάλες δίκες στο έκτακτο Στρατοδικείο που έμειναν γνωστές σαν ‘Υπόθεση Φαρίδου’, ‘Υπόθεση Πρίντζου’ και ‘Υπόθεση των Γιατρών’, συγκλόνησαν το πανελλήνιο και οδήγησαν σε 60 περίπου θανατικές καταδίκες από τις οποίες οι 20 εκτελέστηκαν. Η πρώτη δίκη με την ομάδα της υπόθεσης Φαρίδου τελείωσε με την θανατική καταδίκη της Σοφίας Φαρίδου, του Τάσου Παπαχρηστίδη,

του Γιάννη Γάκη και του Αλέξη Ντόλφη. Η δεύτερη δίκη οδήγησε σε εκτέλεση 'εις τον συνηθισμένο τόπο' τους 1) Ευτυχία Πρίντζου, 2) Κώστα Ράπη, 3) Άγγελο Χατζή, 4) Χρήστο Πρέντζα, 5) Ελπινίκη Μπίτη, 6) Απόστολο Χόρδο, 7) Απόστολο Μπίτη, 8) Βαγγέλη Ευαγγελίδη, 9) Τιμολέοντα Τουρνά, 10) Βαγγέλη Χαρίτωνα, 11) Πάνο Μαρνέλλη, 12) Κώστα Χρόνη, 13) Κώστα Χολέβα, 14) Γιώργο Στεργίου, 15) Γιάννη Ασπρίδη, 16) Γιάννη Καλατζή, όλοι τους νέοι από 19 μέχρι 45 χρόνων. Όλη η πόλη θρήνησε τα θύματα σαν αδικοχαμένα αφού τα παραπτώματα ήταν ανύπαρκτα ή ασήμαντα. Στη συνείδηση του Γιαννώτικου λαού έμειναν σαν αδικαίωτοι μάρτυρες, αφού μήτε να τους κλάψουν δεν μπορούσαν φανερά οι δικοί τους που ζητούν την αποκατάσταση της ιστορικής μνήμης. Η πρόταση του Δημάρχου κ. Κατσαδήμα ανταποκρίνεται πέρα για πέρα σ' αυτή τη λαϊκή επιταγή, μαζί με την ευχή όλων μας να μην ξανάρθουν τέτοιες μέρες. Αυτή άλλωστε είναι και η παρακαταθήκη που μας άφησε με τα τελευταία της λόγια ένα από τα θύματα, η Ευτυχία Πρίντζου που είπε: «Εύχομαι να είμαι το τελευταίο θύμα αυτής της αδελφοσφαγής και η αγάπη, και η ειρήνη να βασιλέψει στην πατρίδα μας».

Ο χώρος εκτελέσεων στο Σταυράκι απόμεινε σαν ο τόπος μαρτυρίου της Δημοκρατίας. Με το να στηθεί εκεί στον ίδιο χώρο το μνημείο, πιστεύω ότι όπως έχουμε χρέος, προσφέρουμε ένα καθυστερημένο τρισάγιο σε κείνους που με το αθώο αίμα τους πότισαν το δένδρο της κοινωνικής δικαιοσύνης, της λευτεριάς και της εθνικής ανεξαρτησίας.

Ακούστηκαν στη συνέχεια και οι απόψεις άλλων δημοτικών συμβούλων που συμφωνούσαν με την κ. Καράσσα, όπως του κ. Φίλιου, του κ. Τόλη, του κ. Μάκη και άλλων. Κλείνοντας, ο κ. Σόφης, Πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου λέει:

Υπάρχουν εδώ μέσα απόψε συμπολίτες μας αντιστασιακοί. Η απόφασή μας θα γεμίσει ικανοποίηση και ευχαριστίες για την αποκατάσταση της μνήμης των εκτελεσθέντων. Η μέρα τούτη είναι ιστορική. Αποκαθιστούμε τη δικαίωση και δημιουργούμε προϋποθέσεις για την ομαλότητα.

Το Συμβούλιο λοιπόν αποφάσισε να ανεγερθεί στο Σταυράκι, όπου ο τόπος εκτελέσεων, μνημείο στη μνήμη των εκτελεσθέντων συμπατριωτών κατά το 1948.

Αποδέχεται την παραχώρηση του χώρου που γίνονταν οι εκτελέσεις στην περιοχή Σταυρακίου, και εκφράζει τις θερμές ευχαριστίες στην κοινότητα.

Αναθέτει τη μελέτη του έργου στο γλύπτη **Κώστα Καζάκο**³⁷.

Για άλλη μια φορά φαίνεται από τα πρακτικά του Δήμου, πόσο έντονες είναι οι μνήμες όσον αφορά τα θέματα του εμφυλίου και πόσο λεπτές οι ισορροπίες ανάμεσα στις παρατάξεις και τα κόμματα. Φαίνεται πάντως γενικά ότι όποιος έχει την πλειοψηφία αδιαφορεί για το αν υπάρχουν ή όχι διαφωνίες για τα θέματα που έρχονται για συζήτηση και υλοποίηση. Αυτό είναι μια γενική διαπίστωση.

Μία άλλη περιοχή όπου συναντάμε πολλά αγάλματα είναι η παραλίμνια περιοχή της πόλης, η οποία βέβαια συγκεντρώνει και πολλούς τουρίστες εκτός από τους ντόπιους κατοίκους της πόλης, οι οποίοι κάνουν τη βόλτα τους κατά μήκος της λίμνης.

Το πρώτο άγαλμα που συναντάμε ξεκινώντας από την περιοχή Μάτσικα είναι αυτό του **Χρίστου Μακρή**. Από τα πρακτικά του Δήμου, μαθαίνουμε ότι το 1996, επί Δημάρχου Λευτέρη Γκλίναβου, συνεδρίασε το Δημ. Συμβούλιο όπου ο κ. Δήμαρχος μίλησε και είπε τα εξής:

Κύριοι Σύμβουλοι, ο Πρόεδρος της Κοινότητας Σελλιά Ρεθύμνου μας γνωρίζει τα ακόλουθα.

³⁷ Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου, Αρ. Απόφασης 51, έτος 1983.

Ο συγχωριανός τους Χρίστος Μακρής ήταν Πανεπιστημιακός Δάσκαλος και Αρχηγός Σώματος Κρητών που πολέμησαν στο Δρίσκο για την απελευθέρωση των Ιωαννίνων. Σκοτώθηκε το 1912 στο Δρίσκο και οι χωριανοί του αποφάσισαν να του φτιάξουν προτομή. Η προτομή είναι έτοιμη από τον συμπατριώτη μας γλύπτη Καθηγητή **Θεόδωρο Παπαγιάννη**. Αντιπροσωπεία από την κοινότητα επισκέφτηκε τα Γιάννινα και διαπίστωσαν ότι ο πλέον κατάλληλος χώρος για να τοποθετηθεί η προτομή του ήρωα Χρίστου Μακρή είναι η πλατεία που έχει διαμορφωθεί παραπλεύρως από το άγαλμα του Ποιητή Λορέντζου Μαβίλη προς την περιοχή Μάτσικα. Το ακριβές σημείο θα προσδιοριστεί από την τεχνική υπηρεσία του Δήμου. Επίσης ο Πρόεδρος της Κοινότητας Σελλιά κ. Γιάννης Γουμενάκης εξέφρασε την επιθυμία να ονομαστεί η νέα αυτή Πλατεία που θα τοποθετηθεί η προτομή του Χρ. Μακρή, Πλατεία Κρητών. Νομίζω είναι τιμή και για τον ήρωα και για τα Γιάννενα να γίνει αποδεκτό το αίτημα αυτό.

Μετά το τέλος της εισήγησης όλοι οι Σύμβουλοι αποφάσισαν ομόφωνα και ψήφισαν τα όσα προηγουμένως πρότεινε ο κ. Γκλίνας³⁸, δηλ. να ονομαστεί η πλατεία, 'Πλατεία Κρητών', να τοποθετηθεί το άγαλμα του Χρίστου Μακρή στην πλατεία αυτή, όπου υποδείξει η Τεχνική Υπηρεσία.

Το άγαλμα όντως έχει στηθεί και φέρει την εξής επιγραφή:

«Χρίστος Ν. Μακρής
ΑΠΟ ΤΑ ΣΕΛΛΙΑ ΡΕΘΥΜΝΟΥ, 1880-1912
ΥΦΗΓΗΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΑΣ
ΑΡΧΗΓΟΣ ΣΩΜΑΤΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΑΝΤΑΡΤΩΝ
ΣΚΟΤΩΘΗΚΕ ΣΤΗ ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΔΡΙΣΚΟΥ
23-11-1912».

Στην Πλατεία Μαβίλη, είναι τοποθετημένο το άγαλμα του **Λορέντζου Μαβίλη** που κοιτάζει το Δρίσκο, και στο οποίο αναφέρθηκα νωρίτερα.

Προχωρώντας κατά μήκος της λίμνης βρίσκουμε την προτομή του **Διονυσίου Φιλοσόφου ή Σκυλοσόφου**, στον ομώνυμο δρόμο που ονομάζεται Λεωφόρος Διονυσίου Φιλοσόφου, μπροστά από την σπηλιά όπου έπιασαν τον Διονύσιο και μετά από βασανιστήρια τον σκότωσαν, το οποίο φέρει επιγραφή με το όνομά του και την ημερομηνία που έζησε 1541-1611. Ακριβώς από επάνω, υπάρχει **μια στήλη-πλάκα** με την εξής επιγραφή:

ΕΙΣ ΤΑΣ ΣΕΠΤΑΣ ΣΚΙΑΣ
ΤΩΝ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΗΡΩΙΚΩΝ ΑΓΩΝΙΣΘΕΝΤΩΝ
ΚΑΙ ΕΝ ΤΩ ΦΡΟΥΡΩ ΤΟΥΤΩ
ΜΑΡΤΥΡΙΚΩΣ ΘΑΝΑΤΟΘΕΝΤΩΝ
ΠΡΟΔΡΟΜΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ
28 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1650.

Λίγο πιο πέρα υπάρχει η προτομή του **Αλέξανδρου Πάλλη**, ο οποίος διετέλεσε Πρόξενος σε ανατολικές χώρες, πάνω στην οποία αναγράφεται η ημερομηνία που γεννήθηκε και πέθανε: 1851-1935.

Φτάνουμε στην παραλίμνια περιοχή γνωστή ως Ταμπάκικα, όπου ο χώρος έχει διαμορφωθεί σαν πάρκο, το πάρκο Κατσάρη, και υπάρχουν αρκετά αγάλματα.

Το πρώτο άγαλμα που συναντάμε είναι αυτό του **Χριστόδουλου Σιώζου**³⁹, για το οποίο μαθαίνουμε από τα πρακτικά του Δήμου τα εξής:

Ο Πρόεδρος κ. Γιωτίτσας εισηγείται το θέμα και λέει:

³⁸ Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου, Αρ. Απόφασης 6, έτος 1996.

³⁹ Ο.π., αρ. απόφασης 674, έτος 1997.

Κύριοι Σύμβουλοι, όπως γνωρίζετε ο Δήμος έχει από χρόνια αδελφοποιηθεί με το Δήμο Λεμεσού και έκτοτε διατηρεί σταθερές σχέσεις με ανταλλαγή επισκέψεων-εμπειριών προς όφελος και των δυο Δήμων. Ένας από τους ιδιαίτερους λόγους που αναπτύχθηκε αυτός ο δεσμός μεταξύ των δύο πόλεων είναι ότι ο Δήμαρχος τότε Λεμεσού, Χριστόδουλος Σιώζος επικεφαλής Σώματος Κυπρίων, σκοτώθηκε στο Δρίσκο κατά το 1912-13 στον αγώνα για την απελευθέρωση των Ιωαννίνων.

Χρέος της πόλης μας είναι να τιμήσει όπως του αξίζει του Χρ. Σιώζου. Προτείνουμε να υλοποιήσουμε πλέον αυτή την παλιά μας δέσμευση τοποθετώντας στην πόλη μας την προτομή του.

Σε επαφή που είχαμε με τον συμπατριώτη μας γλύπτη Καθηγητή της Σχολής Καλών Τεχνών κ. **Θεόδωρο Παπαγιάννη** δέχθηκε να βοηθήσει και αυτός από την πλευρά του την πόλη προσφέροντας για την κατασκευή της προτομής την τιμή των 2.360.000 δρχ., δεδομένου ότι η προτομή θα γίνει με άριστο υλικό, βάθρα κ.λ.π. Θεωρείται η παραπάνω τιμή πάρα πολύ καλή και κυρίως περιέχει και μια προσφορά του καλλιτέχνη προς την ιδιαίτερη πατρίδα.

Μετά από διαλογική συζήτηση, το συμβούλιο αποφάσισε ομόφωνα να κατασκευασθεί η προτομή του Χρ. Σιώζου από το γλύπτη κ. **Θεόδωρο Παπαγιάννη**, αντί του ποσού των 2.360.000δρχ. Η δαπάνη θα βαρύνει το Δήμο.

Η προτομή τελικά τοποθετήθηκε στο πάρκο Κατσάρη και φέρει την επιγραφή:

ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ ΣΙΩΖΟΣ

ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΛΕΜΕΣΟΥ

ΕΠΕΣΕ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ

ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟ 1912

Στη συνέχεια βρίσκουμε το άγαλμα του **Χρήστου Κατσάρη**, στο ομώνυμο πάρκο. Από τα πρακτικά του Δήμου μαθαίνουμε ότι έγινε συνεδρίαση του δημοτικού Συμβουλίου το 1982, με Δήμαρχο τον κ. Θεόδωρο Γεωργιάδη για τη φιλοτέχνηση προτομής του αιμνήστου Ευεργέτου του Δήμου Χρήστου Κατσάρη. Ο κ. Δήμαρχος είτε εν συντομία ότι είχε αποφασιστεί να στηθεί η προτομή του στην παραλίμνια περιοχή και ότι τώρα έπρεπε να κινηθούν διαδικασίες για να προκηρυχτεί καλλιτεχνικός διαγωνισμός με βάση τις προδιαγραφές του Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών. Ύστερα από συζήτηση αποφασίστηκε να προκηρυχτεί ο διαγωνισμός και καθορίστηκαν τα άρθρα του που ήταν 10 στο σύνολο. Μεταξύ των όρων ήταν το άγαλμα να είναι 3,10μ. ύψους.

Και τέλος, συναντάμε μπροστά από το ξενοδοχείο Du Lac, στο Δημοτικό Πάρκο Αναψυχής, που προτείνεται πλέον να ονομαστεί «Πάρκο Ευαγγέλου Αβέρωφ», την προτομή του **Ευαγγέλου Αβέρωφ**. Συγκεκριμένα σε συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου το 2004, ο Δήμαρχος κ. Νίκος Γκόντας εισηγείται το θέμα και μεταξύ άλλων λέει:

Κύριοι Σύμβουλοι, είναι καιρός πλέον η πόλη μας να τιμήσει τον ευπατρίδη της πολιτικής, την μεγάλη πολιτική μορφή διεθνούς ακτινοβολίας, με πολύπλευρη και πολυσχιδή δράση. Πρόκειται για μια μορφή όχι μόνο της πολιτικής ζωής του τόπου αλλά και της πνευματικής μας ζωής. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια και έχοντας υπόψη ότι όσα και αν πούμε θα είναι λίγα, πιστεύω ότι η πρόταση αυτή να ονομαστεί το Δημοτικό Πάρκο Αναψυχής στην παραλίμνια περιοχή, (έμπροσθεν του Ξενοδοχείου Du Lac), «Πάρκο Ευαγγέλου Αβέρωφ» θα μας βρει όλους σύμφωνους.

Το μόνο που θα ήθελα να προσθέσω είναι ότι από το Σύλλογο Μετσοβιτών Αθηνών ανατέθηκε και η φιλοτέχνηση μιας προτομής η οποία θα χρειαστεί να τοποθετηθεί εκεί και προτείνεται να γίνει δεκτή η σχετική πρόταση. Ακολούθησε διαλογική συζήτηση μεταξύ των συμβούλων και αποφασίστηκε ομόφωνα:

Α) Να ονομαστεί το Πάρκο Ευαγγέλου Αβέρωφ το ανώνυμο αυτό πάρκο.

Β) Έγινε δεκτή η πρόταση του Συλλόγου Μετσοβιτών Αθηνών για τοποθέτηση προτομής του ευπατρίδη Ευαγγέλου Αβέρωφ.

Γ) Αναθέτει στον κ. Δήμαρχο κάθε νόμιμη ενέργεια για την υλοποίηση της παρούσας απόφασης.

Το άγαλμα στήθηκε, και φιλοτεχνήθηκε από τον γνωστό σε μας πια καλλιτέχνη κ. **Θ. Παπαγιάννη**, και φέρει 2 επιγραφές μία στην μπροστινή μεριά και μία στο πλάι του αγάλματος.

Μπροστά γράφει:

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΒΕΡΩΦ ΤΟΣΙΤΣΑΣ

1908-1990,

και στο πλάι:

ΦΙΛΟΤΕΧΝΗΘΗΚΕ ΔΑΠΑΝΑΙΣ ΤΟΥ

ΕΞΩΡΑΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΜΕΤΣΟΒΙΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΙ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΗΛΙΑ Β. ΖΟΥΒΙΑ

ΤΟ 2004.

Στην λεωφόρο Καραμανλή συναντάμε ένα ξεχωριστό σε σημασία **μνημείο**, αφού αναφέρεται στους **Εβραίους** συμπολίτες μας που εκτελέστηκαν στα Ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης. Συγκεκριμένα η πρωτοβουλία προήλθε από την Ισραηλιτική Κοινότητα, η οποία ανέθεσε στο γλύπτη κ. **Γεώργιο Χουλιαρά** την κατασκευή Μνημείου στη μνήμη των 1850 Εβραίων συμπολιτών μας, που συνελήφθησαν και εξοντώθηκαν στα Ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης.

Από τα πρακτικά παίρνουμε τις πληροφορίες αυτές: το μνημείο είναι να τοποθετηθεί εκεί που ο Δήμος είχε παλιότερα τοποθετήσει αναθυμητική πλάκα. Το νέο μνημείο θα φέρει την επιγραφή του Δήμου. Για την τοποθέτηση του μνημείου χρειάζεται μικρή διαπλάτυνση και διαμόρφωση του χώρου. Η συνεδρίαση έγινε το 1994⁴⁰, με Δήμαρχο τον κ. Φίλιο, και τα παραπάνω αποφασίστηκαν ομόφωνα.

Η επιγραφή που φέρει λέει το εξής:

ΣΤΗΝ ΜΝΗΜΗ ΤΩΝ 1850 ΕΒΡΑΙΩΝ ΣΥΜΠΟΛΙΤΩΝ ΜΑΣ

ΠΟΥ ΣΥΝΕΛΗΦΘΗΣΑΝ ΣΤΙΣ 25 ΜΑΡΤΙΟΥ 1944

ΚΑΙ ΕΞΟΝΤΩΘΗΚΑΝ ΣΤΑ ΝΑΖΙΣΤΙΚΑ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΑ

ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΕΩΣ

Ο ΔΗΜΟΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Λίγο πιο πάνω στον ίδιο δρόμο, στο τέλος της οδού Αβέρωφ, συναντάμε το **Μνημείο του Ηπειρώτη Μάστορα**. Η απόφαση του δημοτικού Συμβουλίου⁴¹ το 1994, σχετικά με το μνημείο αυτό από τα πρακτικά του Δήμου μας πληροφορεί ότι:

Ο Δήμαρχος κ. Φ. Φίλιος εισηγείται το θέμα και ζητάει την έγκριση του Δημοτικού Συμβουλίου για την παραχώρηση χώρου επί της οδού Αβέρωφ προκειμένου να τοποθετηθεί το Μνημείο 'Του Ηπειρώτη Μάστορα', το οποίο φιλοτέχνησε ο συμπατριώτης μας γλύπτης κ. **Κυριάκος Ρόκος** και προσφέρει στην πόλη.

Συγκεκριμένα διευκρινίζει ο κ. Δήμαρχος, ο χώρος που προτείνεται μετά από επιτόπια επίσκεψη που έκανε ο κ. Ρόκος με τον τεχνίτη του χυτηρίου, είναι στο τέλος της Πλατειούλας που έχουμε φτιάξει στην οδό Αβέρωφ εκεί που έχει μπει το νέο περίπτερο δεξιότερα προς την Καλλάρη.

Ο καλλιτέχνης ενέκρινε το χώρο αυτό που είναι κοντά στο Εργατικό Κέντρο και στα Εργατικά Καφενεία. Στη συνέχεια αποφασίστηκε ομόφωνα να παραχωρηθεί ο χώρος για την τοποθέτηση του μνημείου αφιερωμένου στον Ηπειρώτη Μάστορα, που

⁴⁰ Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου, αρ. απόφασης 86, έτος 1994.

⁴¹ Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου, αρ. απόφασης 128, έτος 1994.

προσφέρει ο γλύπτης Κυριάκος Ρόκκος, στη συμβολή των οδών Αβέρωφ και Καλλάρη.

Το Μνημείο αυτό φέρει την επιγραφή του Ν. Μούλια:

ΑΓΝΩΣΤΕ ΜΑΣΤΟΡΑ ΗΠΕΙΡΩΤΗ
ΟΙ ΜΟΥΣΕΣ ΣΕ ΚΟΙΤΑΞΑΝΕ
ΚΑΙ ΠΗΡΕΣ Ν' ΑΝΟΙΞΕΙΣ ΘΗΣΑΥΡΟΥΣ
ΜΕ ΤΟ ΚΛΕΙΔΙ, ΝΑ ΧΤΙΣΕΙΣ,
ΝΑ ΣΤΕΡΙΩΣΕΙΣ ΜΕ ΤΗΝ ΠΕΤΡΑ ΙΔΑΝΙΚΑ, ΑΓΩΝΕΣ, ΠΡΟΚΟΠΗ.
Ν. ΜΟΥΛΙΑΣ

Προχωρώντας από την Αβέρωφ προς τα πάνω, φτάνουμε στην Κεντρική Πλατεία, στην περιοχή που βρίσκεται το ρολόι, το οποίο έχει γίνει σήμα κατατεθέν για την πόλη μας. Εκεί βρίσκεται αυτό που έμεινε από τον πρώην Εθνικό Κήπο, και υπάρχουν εκεί διάσπαρτα αγάλματα που σχεδόν όλα αναφέρονται στους πολέμους της πατρίδας μας και του τόπου μας ειδικότερα για την ελευθερία.

Αυτά τα μνημεία είναι 11 στο σύνολο.

- 1) Ακριβώς πίσω από το ρολόι βρίσκεται μια αναθυμητική στήλη, αφιερωμένη στους **Χάρυ και Νιούβολα**, άγγλους που πολέμησαν για την απελευθέρωση της Ηπείρου και πέθαναν γι' αυτή το 1912. Υπάρχει η εξής επιγραφή :

Η ΗΠΕΙΡΟΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΥΠΕΡ ΑΥΤΗΣ ΠΕΣΟΝΤΑΣ ΑΓΓΛΟΥΣ
ΧΑΡΥ ΝΙΟΥΒΟΛΑ 1857-1912
ΔΟΞΑ ΚΑΙ ΤΙΜΗ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΠΕΣΟΝΤΑΣ

- 2) Προτομή του **Χρηστάκη Ζωγράφου** από τη Βόρειο Ήπειρο, η οποία φέρει την επιγραφή:

ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ ΖΩΓΡΑΦΟΥ
ΚΕΣΤΟΡΑΤΙ Β. ΗΠΕΙΡΟΥ 1820
ΠΑΡΙΣΙ 1896

- 3) Παραδίπλα υπάρχει μια **στήλη** αφιερωμένη στην **Απελευθέρωση της Ηπείρου**, και φέρει την εξής επιγραφή:

Η ΗΠΕΙΡΟΣ ΤΟΙΣ ΠΡΟΜΑΧΟΙΣ ΤΕΜΝΟΙΣ ΤΟΙΣ ΥΠΕΡ
ΠΑΤΡΙΔΟΣ ΠΕΣΟΥΣΙΝ
ΕΥΓΝΩΜΟΝΟΥΣΑ
ΑΝΗΓΕΡΘΗ ΕΝ ΕΤΕΙ 1925
21 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1913

- 4) Λίγο μακρύτερα υπάρχει μια επιβλητική σύνθεση από μάρμαρο και πρασινάδα-κισσό, μέσα από την οποία εμφανίζονται κανόνια, η οποία είναι επίσης αφιερωμένη απ' ότι φαίνεται σ' αυτούς που πολέμησαν και χάθηκαν για την **Ελευθερία**. Η γυναικεία μορφή με την περικεφαλαία είναι πολύ επιβλητική και κρατάει στα χέρια της κάποιον που μόλις άφησε την τελευταία του πνοή στο πεδίο της μάχης.

Δεν υπάρχει καμία επιγραφή και δεν ξέρουμε ούτε πότε κατασκευάστηκε και από ποιον. Το 1928 ηρώο

- 5) Το άγαλμα του **Αλέξανδρου Παπάγου**, Στρατηγού που είναι ολόκληρο, μάλλον σε φυσικό μέγεθος, τοποθετημένο πάνω σε βάθρο, και πίσω του υπάρχει μια μεγάλη πλάκα στο πάνω μέρος της οποίας υπάρχει μια γυναικεία μορφή με φτερά που κρατάει το στεφάνι της νίκης. Υπάρχει η εξής επιγραφή:

ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΡΧΙΣΤΡΑΤΗΓΟΝ ΤΗΣ ΝΙΚΗΣ ΑΛΕΞ. ΠΑΠΑΓΟΝ
ΑΙ ΕΝ ΟΠΛΟΙΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

Για το άγαλμα αυτό βρήκα κάποια στοιχεία στα αρχεία του Δήμου⁴². Το 1953 σε συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου, ο κ. Δήμαρχος εισηγείται τα εξής:

⁴² Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου, έτη 1953, 1958.

Οι ένοπλες δυνάμεις αποφάσισαν με δαπάνες τους να φιλοτεχνήσουν τον ανδριάντα του Στρατάρχη Παπάγου Αλέξ. σε αναγνώριση της εξαιρετικής συμβολής της Ηπείρου στους Εθνικούς αγώνες μας και δη κατά την εποποιία του 1940-41 και να τοποθετηθεί αυτός στην πρωτεύουσα της Ηπείρου στην από επιτροπή επιλεγμένη θέση στην ανατολική γωνία της Πλατείας Πύρρου.

Το συμβούλιο αποφάσισε παμψηφεί την τοποθέτηση του φιλοτεχνηθέντος αγάλματος από τις Ένοπλες Δυνάμεις στην Πλατεία Πύρρου και ευχαριστεί τον Υπουργό Εθνικής Αμύνης για την τιμή αυτή.

Αργότερα, από πρακτικά του Δήμου του έτους 1958, μαθαίνουμε την εξής πληροφορία: ότι λόγω έργων του Υπουργείου Συγκοινωνιών για τη διαρρύθμιση της Κεντρικής Πλατείας, θα πρέπει να απομακρυνθούν τα αγάλματα και μνημεία από εκεί και να τοποθετηθούν αλλού. Έτσι αποφασίζεται το άγαλμα του Στρατάρχη Παπάγου να μεταφερθεί αλλού, και ως καταλληλότερος χώρος θεωρείται ο Κήπος του Μνημείου των Μπιζανομάχων, όπου βρίσκεται η προτομή Νότη Μπότσαρη και άλλα αγάλματα. Εκεί έχει παραμείνει μέχρι σήμερα από ότι φαίνεται.

6) Το άγαλμα του **Ιωάννη Πουτέτση** που φέρει την εξής επιγραφή:

ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΗΠΕΙΡΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ Β. ΠΟΥΤΕΤΣΗΣ
1878-1912

Από τα πρακτικά του Δήμου παίρνουμε τις εξής πληροφορίες:

Το 1954, συνεδρίασε ο Δήμος, με θέμα 'Περί καθορισμού χώρου δια την τοποθέτησιν του αγάλματος (ανδριάντος) του Βορειοηπειρώτου Οπλαρχηγού Ιωάννου Πουτέτση'.

Ο κ. Δήμαρχος εισηγήθηκε τα παρακάτω:

Σας είναι γνωστή Κύριοι Σύμβουλοι, η Εθνικοαπελευθερωτική δράση του αιμνήστου από το Αργυρόκαστρο Οπλαρχηγού Ιωάννη Πουτέτση στα χρόνια της απελευθέρωσης της Ηπείρου μας. Πολλοί Ηπειρώτες προς ένδειξη φόρου τιμής και ευγνωμοσύνης προς την ένδοξη φυσιογνωμία του Μεγάλου αυτού Ευεργέτη της Ηπείρου, ανέλαβαν τη δαπάνη της φιλοτέχνησης του ανδριάντα του. Ο ανδριάντας ήταν ήδη έτοιμος από το 1940, αλλά εξαιτίας του πολέμου δεν τοποθετήθηκε. Τώρα ήρθε η στιγμή η πόλη των Ιωαννίνων, η πόλη των θρύλων και των γραμμάτων, η πρωτεύουσα της ενιαίας και αδιαίρετου Ηπείρου να δεχτεί τον ανδριάντα του τέκνου της και να τη βάλει σε περίβλεπτο θέση για να κοιτάει προς τη σκιάβα Βόρειο Ηπειρο, και τη ιδιαίτερη πατρίδα του, το Αργυρόκαστρο. Ως τέτοια θέση προτείνουμε την πλατεία Πάργης ή την παραλίμνια περιοχή. Και αποφασίστηκε τελικά να τοποθετηθεί στην Πλατεία Πάργης.

Όμως εμείς σήμερα το βρίσκουμε αλλού και συγκεκριμένα στο πάρκο δίπλα από το ρολόι.

7) Υπάρχει η προτομή του **Κατσιμήτρου Χαρ.**, με την επιγραφή:

ΥΠΟΣΤΡΑΤΗΓΟΣ
ΚΑΤΣΙΜΗΤΡΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΟΣ
ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΤΗΣ VIII ΜΕΡΑΡΧΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΟΪΤΑΛΙΚΟΝ ΠΟΛΕΜΟΝ
1940-41

Υπάρχει και κάτι άλλο γραμμένο στο βάθρο του αγάλματος αλλά είναι κατεστραμμένο και δεν φαίνεται τι γράφει.

8) Δεσπόζει το πελώριο άγαλμα του **Κατσαντώνη**, πολέμαρχου των Κλεφταρματολών, που είναι τοποθετημένο σε ένα βράχο ως βάθρο. Υπάρχει ξεχωριστή ταμπέλα με την εξής επιγραφή:

ΚΑΤΣΑΝΤΩΝΗΣ
1775-1808

Ο ΠΟΛΕΜΑΡΧΟΣ ΤΩΝ ΚΛΕΦΤΑΡΜΑΤΟΛΩΝ
ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ ΚΑΙ ΕΘΝΟΜΑΡΤΥΡΑΣ
ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΜΑΣ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ 1821
ΝΙΚΟΛΑΣ γλύπτης εποίει

Τα αρχεία του Δήμου μας πληροφορούν ότι σε συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου το 1984⁴³, επί Δημάρχου Κατσαδήμα, ήρθε αίτημα του Συλλόγου Σαρακατσαναίων για την ανέγερση Ανδριάντα Κατσαντώνη.

Ο κ. Τσουκανέλης είπε:

Κύριοι Σύμβουλοι, ο Σύλλογος Σαρακατσαναίων ζητάει από το Δήμο να εγκρίνουμε την τοποθέτηση ανδριάντα του Κατσαντώνη στα Λιθαρίτσια. Όλοι οι σύμβουλοι συμφωνούν λοιπόν να τοποθετηθεί ο ανδριάντας στα Λιθαρίτσια.

Το 1995⁴⁴ όμως βρίσκουμε άλλη μια απόφαση σχετική με την τοποθέτηση μνημειακής στήλης και ανδριάντα του Ηρωα Κατσαντώνη.

Ο Πρόεδρος του Δημ. Συμβουλίου κ. Δημ. Γιωτίτσας λέει το Λαογραφικό Μουσείο Σαρακατσάνων με επιστολή του προς το Δήμο ζητάει την παραχώρηση στην πλατεία Κατσαντώνη τον αναγκαίο χώρο για την τοποθέτηση μνημειακής στήλης προς τιμήν του Εθνομάρτυρα Κατσαντώνη. Όλοι οι σύμβουλοι συμφωνούν για την παραχώρηση του κοινόχρηστου χώρου για την τοποθέτηση της μνημειακής στήλης και του ανδριάντα του Κατσαντώνη με τις υποδείξεις της 8^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

Πάντως το άγαλμα το βρίσκουμε στο πάρκο πίσω από το Διεθνές, που είναι ο κήπος των Μπιζανομάχων είναι του γλύπτη **Νικόλα**.

9) Η πανύψηλη στήλη που φέρει την προτομή του **Νότη Μπότσαρη**.

10) Υπάρχει επίσης στον πράσινο χώρο μπροστά από το ρολόι μια πλάκα αφιερωμένη στους ΕΠΙΟΝΙΤΕΣ πεσόντες το 1944.

Η επιγραφή της είναι η εξής:

15 ΦΛΕΒΑΡΗ 1913

Σ' ΑΥΤΟ ΤΟ ΧΩΡΟ ΚΡΕΜΑΣΤΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ

ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΑΤΡΙΩΤΕΣ

21 ΦΛΕΒΑΡΗ 1944

ΕΠΙΟΝΙΤΕΣ

ΥΨΩΣΑΝ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΗΜΑΙΑ

ΣΕ 20 ΜΕΤΡΑ ΑΠΟΣΤΑΣΗ

ΑΠΟ ΤΟ ΦΥΛΑΚΙΟ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΩΝ

ΔΗΜΟΣ ΙΩΑΝΝΙΤΩΝ

11) Και τελευταίο αλλά σημαντικό είναι το άγαλμα αφιερωμένο στον **Πυρσινέλλα** που βρίσκεται σε πολύ κεντρικό σημείο του κήπου, και είναι ορατό από τους θαμώνες κυρίως του ζαχαροπλαστείου Διεθνές.

Η επιγραφή που φέρει ο ανδριάντας λέει:

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΠΥΡΣΙΝΕΛΛΑΣ

ΔΗΜΑΡΧΟΣ – ΒΟΥΛΕΥΤΗΣ

ΜΕΓΑΣ ΕΥΕΡΓΕΤΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

Υπάρχει ένα ακόμη άγαλμα στην περιοχή κοντά στο Γηροκομείο του **Νικολάου Δ. Αναγνωστοπούλου**, Σμηναγού της ελληνικής πολεμικής αεροπορίας, ο πατέρας του οποίου, από ότι φαίνεται μετά το θάνατο του παιδιού του, αφού μίλησε για τις συνθήκες που φονεύθηκε ο γιος του, για ηθική ικανοποίηση ζήτησε να δοθεί το όνομά του σε μια οδό. Και ο Δήμος αποφάσισε να ονομαστεί η Δημοτική Πλατεία

⁴³ Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου, Αρ. Απόφασης 62, έτος 1984.

⁴⁴ Ο.π. αρ. απόφασης 470, έτος 1995.

μεταξύ των οδών Ζαγορίου- Κομνηνών και πλατείας Βασιλέως Παύλου σε Πλατεία Νικολάου Αναγνωστοπούλου Σμηναγού. Έστησαν όμως και μια προτομή του ήρωα στην πλατεία αυτή, που φέρει την εξής επιγραφή:

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Δ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ
ΠΤΑΜΕΝΟΣ ΣΜΗΝΑΓΟΣ ΓΕΝΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΛΕΜΙΚΗΣ ΑΕΡΟΠΟΡΙΑΣ
ΕΦΟΝΕΥΘΗ 18-3-1969

Πολύ κοντά στο άγαλμα του Αναγνωστοπούλου, σε μια πλατεία που ονομάστηκε Αρχιεπισκόπου Σπυρίδωνα, και βρίσκεται ακριβώς απέναντι από την πλαϊνή μεριά του Λυκείου Ζωσιμαίας, υπάρχει το ομώνυμο άγαλμα του **Αρχιεπισκόπου Σπυρίδωνα**, που στήθηκε μάλλον το 1954. Και αυτό γιατί με δική του προσπάθεια (με χρήματα που μαζεύτηκαν από εράνους και εκδηλώσεις φιλανθρωπίας) χτίστηκε η Νέα Ζωσιμαία Σχολή, που την αφιέρωσε στους Ζωσιμάδες, με χρήματα των οποίων είχε κατασκευαστεί η πρώτη Ζωσιμαία Σχολή απέναντι από το ΚΤΕΛ.

Αυτά είναι τα αγάλματα που υπάρχουν στην πόλη, βρήκα όμως από τα πρακτικά και άλλες αποφάσεις, όπως αυτή για την **Αγγελική Χατζημιχάλη**⁴⁵, της οποίας το άγαλμα δεν βρήκα ωστόσο. Η απόφαση αυτή έλεγε τα εξής:

Σχετικά με το θέμα της τοποθέτησης προτομής της Αγγ. Χατζημιχάλη σε κοινόχρηστο Δημοτικό Χώρο, ο κ. Στύρος Εργολάβος είπε ότι πρόσφατα επισκέφτηκε την πόλη μας η κόρη της αιμνήστου Λαογράφου, η οποία κατέθεσε αίτημα με το οποίο ζητάει να επιτρέψουμε την τοποθέτηση από τους συγγενείς της μιας προτομής της μητέρας της στο παραλίμνιο ή αλλού. Το Δημοτικό Συμβούλιο αποφάσισε ομόφωνα να τοποθετηθεί η προτομή της, και μέλος της επιτροπής κρίσης ορίζει τον κ. Εργολάβο, τον οποίο στη συνέντευξη που μου παραχώρησε, ρώτησα τι έγινε με την υπόθεση αυτή και μου είπε ότι πρόκειται να γίνει στο μέλλον. Επίσης από την ίδια πηγή έμαθα ότι προσπαθούν να πετύχουν την έγκριση για να γίνουν τα αγάλματα των Βηλαρά και Ψαλίδα, οι οποίοι θεωρούνται και αυτοί με τον τρόπο τους ευεργέτες της Ηπείρου.

Ο Δήμος γενικότερα είναι πρόθυμος να συμβάλλει σε προσπάθειες που έχουν στόχο την ανάδειξη προσωπικοτήτων που ευεργέτησαν με κάποιο τρόπο τον τόπο μας ή προέρχονταν από την Ήπειρο, όπως έγινε με την περίπτωση του **Παύλου Μελά**, για τον οποίο η Πανεπειρωτική Συνομοσπονδία Ελλάδας αποφάσισε να στήσει ανδριάντα. Ο Δήμαρχος τότε, το 1995, κ. Γκλίναβος, λέει:

Κύριοι Σύμβουλοι, η Πανεπειρωτική Συν. Ελλάδας, μας γνωρίζει ότι αποφάσισαν σε συνεργασία με τα Κοινοτικά Συμβούλια και τους φορείς την ανέγερση του ανδριάντα του Μακεδονομάχου Εθνομάρτυρα Παύλου Μελά στον τόπο της καταγωγής του (Πογδόριανη) Παρακάλαμος Ιωαννίνων.

Για την επίτευξη του παραπάνω σκοπού ζητούν την συνδρομή όλων των Συμβουλίων, των φορέων και των κατοίκων της περιοχής ανάλογα με τις δυνατότητες του καθενός. Προτείνω και ο Δήμος μας να βοηθήσει την προσπάθεια αυτή με το ποσό των 100.000 δρχ. Και έτσι ο Δήμος ενέκρινε τη συμμετοχή του Δήμου με το συμβολικό αυτό ποσό.

Έχουμε επίσης και την περίπτωση της έγκρισης δαπάνης για την κατασκευή Μνημείου στον τάφο της δωρήτριας του Δήμου **Νουαρεντίν Μουσταφά**. Ο Δήμαρχος τότε, το 1994, κ. Φ. Φίλιος⁴⁶ εισηγήθηκε το θέμα και πρότεινε την έγκριση

⁴⁵ Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου, αρ. απόφασης 125, έτος 1984.

⁴⁶ Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου, Αρ. Απόφασης 261, έτος 1994.

του ποσού μέχρι 400.000δρχ. για την κατασκευή μνημείου στον τάφο της δωρήτριας του Δήμου Νουαρεντίν Μουσταφά.

Συμπεράσματα

Συνολικά βρήκα **50** αγάλματα που τα χώρισα σε ομάδες ανάλογα με την περιοχή της πόλης στην οποία βρίσκονται και είναι τα εξής:

Στο Κέντρο της πόλης, στο Ρολόι, Κήπος Μπιζανομάχων:

- 1) Χάρυ Νιούβολα
- 2) Χρηστάκης Ζωγράφος
- 3) Στήλη για την απελευθέρωση της Ηπείρου
- 4) Σύνθεση αγάλματος για τους πεσόντες για την Ελευθερία
- 5) Ιωάννης Πουτέσης
- 6) Αρχιστράτηγος Παπάγος
- 7) Χαράλαμπος Κατσιμήτρος
- 8) Κατσαντώνης
- 9) Νότης Μπότσαρης
- 10) Αναθυμητική πλάκα για τους ΕΠΟΝΙΤΕΣ πεσόντες το 1944.
- 11) Πυρσινέλλας

Ανεβαίνοντας τη Δωδώνη και ακριβώς μπροστά από τη Νομαρχία υπάρχουν δύο πολύ σημαντικά αγάλματα:

- 1) Ελευθέριος Βενιζέλος
- 2) Ιωάννης Κωλέττης

Λίγο πιο πάνω, σχεδόν απέναντι από το Δικαστικό Μέγαρο, στην Πλατεία Ολυμπιάδος υπάρχει το ομώνυμο άγαλμα:

- 1) Ολυμπιάς και Μέγας Αλέξανδρος

Το αμέσως επόμενο άγαλμα είναι αυτό στην περιοχή Αίγλη, στην αρχή της Ναπ. Ζέρβα:

- 1) Ναπολέοντας Ζέρβας

Προχωρώντας ευθεία από το άγαλμα της Ολυμπιάδας, επί της Δωδώνης είναι το άγαλμα το αφιερωμένο στο Δάσκαλο και τη Δασκάλα:

- 1) 2 Στήλες αφιερωμένες στο Δάσκαλο και τη Δασκάλα

Στο Πάρκο επί της Δωδώνης, δίπλα στον ΕΟΤ, υπάρχουν άλλα δύο:

- 1) Σόλωνας Ζωγράφος
- 2) Ελένη Ζωγράφου

Από τον ΕΟΤ κάτω, υπάρχει μια Πλατεία, η Πλατεία Ειρήνης όπου υπάρχει το:

- 1) Άγαλμα της Ειρήνης

Στο τέλος της παράλληλης οδού της λεωφόρου Δωδώνης, της Ναπ. Ζέρβα, υπάρχει η Πλατεία Ομήρου όπου βρίσκεται ένα ακόμα άγαλμα:

- 1) Άρης Βελουχιώτης

Από την Πλατεία Ομήρου, προς την έξοδο της πόλης, συναντάμε την Πλατεία Βελισσαρίου, κοντά στο Παλιό Πανεπιστήμιο, όπου βρίσκονται:

- 1) Η προτομή του Ταγματάρχη Βελισσαρίου Ιωάννη
- 2) Το Μνημείο των Ηρώων του Πολυτεχνείου

Λίγο μακρύτερα, στο Σταυράκι, υπάρχει:

- 1) Μνημείο για τους εκτελεσθέντες του 1948 στο Σταυράκι.

Από το Ρολόι προς τα κάτω βρίσκουμε το Πάρκο Λιθαρίτσια, εκεί υπάρχουν αρκετά αγάλματα:

- 1) Παν. Αραβαντινός
- 2) Χρήστος Σούλης
- 3) Γεώργιος Καλούδης
- 4) Αρσένης Γεροντικός
- 5) Άγνωστο (προτομή κάποιου Μητροπολίτη ίσως)
- 6) Μάλλον- Μητροπολίτης Αργυροκάστρου Παντελεήμων
- 7) Για-για Βέης

Από τα Λιθαρίτσια κατηφορίζοντας την Αβέρωφ, συναντάμε ένα μνημείο στην πλατειούλα Αβέρωφ-Καλλάρη:

- 1) Μνημείο Αφιερωμένο στον Ηπειρώτη Μάστορα

Πιο κάτω σε πλατεία διαμορφωμένη ειδικά για το μνημείο αυτό βρίσκεται:

- 1) Μνημείο Αφιερωμένο στους Εβραίους συμπολίτες μας που εκτελέστηκαν από τους Ναζί

Φτάνοντας στο Μώλο και στρίβοντας αριστερά πηγαίνουμε στην Πλατεία Μαβίλη, όπου βρίσκεται το άγαλμα:

- 1) Λορέντζος Μαβίλης

Λίγο πιο πέρα, στην ίδια ευθεία στην περιοχή Μάτσικα, υπάρχει ακόμα ένα:

- 1) Χρήστος Μακρής

Γυρνάμε από την άλλη μεριά του Μώλου στην λεωφόρο Διονυσίου Φιλοσόφου:

- 1) Διονύσιος Φιλοσοφος
- 2) Πλάκα αφιερωμένη σε μάρτυρες για την Ελευθερία
- 3) Αλέξανδρος Πάλλης

Πάμε μακρύτερα στην περιοχή του Πάρκου Κατσάρη:

- 1) Χριστόδουλος Σιώζος
- 2) Χρήστος Κατσάρης

Στο Δημοτικό Πάρκο Αναψυχής, μπροστά από το Ξενοδοχείο Du Lac, που ονομάστηκε Πάρκο Ευαγγέλου Αβέρωφ:

- 1) Ευάγγελος Αβέρωφ Τοσίτσα

Επίσης στην Πλατεία Πάργης, όπου βρίσκεται η εκκλησία του Πολιούχου της πόλης Αγ. Γεωργίου, υπάρχει το άγαλμα:

- 1) Πατριάρχης Αθηναγόρας

Απομακρυνόμαστε λίγο από το κέντρο, στην οδό Βηλαρά υπάρχει το πάρκο που ονομάζεται Άλσος και μάλιστα εξαιτίας των αγαλμάτων ονομάστηκε 'Άλσος των Ποιητών', όπου υπάρχουν συνολικά 7 προτομές :

- 1) Κ. Κρυστάλλης
- 2) Χρήστος Χρηστοβασίλης
- 3) Γιοσέφ Ελιγιά (από μαρτυρία)

Αυτά τα τρία βρίσκονται και σήμερα εκεί στον ίδιο χώρο. Τα υπόλοιπα 4 δεν ξέρω ποια είναι σήμερα, αλλά παλιότερα ξέρουμε ότι ήταν 6 του Κρυστάλλη και του Χρηστοβασίλη που υπάρχουν και σήμερα και άλλα 4 :

- 1) Γ. Ζαλοκώστας
- 2) Π. Αραβαντινός (μεταφέρθηκε στα Λιθαρίσια)
- 3) Δημ Σαλαμάγκας
- 4) Γεώργιος Χατζής- Πελλερέν

Ένα ακόμα υπάρχει στην Πλατεία Ν. Αναγνωστοπούλου, κοντά στη Ζαγορίου (περιοχή Γηροκομείου):

- 1) Ν. Αναγνωστόπουλος

Σε πάροδο της Βαλαωρίτου, στο πλάι του Λυκείου Ζωσιμαίας, στην λεγόμενη Πλατεία Αρχιεπισκόπου Σπυρίδωνα υπάρχει μία προτομή αυτή του:

- 1) Αρχιεπισκόπου Σπυρίδωνα

Η έρευνά μου περιορίστηκε στο κέντρο των Ιωαννίνων, και περιέλαβε φωτογράφιση των μνημείων και συλλογή στοιχείων για αυτά και τα άτομα που απεικονίζαν. Η συλλογή πληροφοριών για τα μνημεία αυτά προήλθε στο μεγαλύτερο μέρος της από τα αρχεία του Δήμου, στα οποία ανέτρεξα αφού μου χορηγήθηκε η σχετική άδεια, και πολλά από αυτά μου τα έδωσε ο κ. Μούλιας (υπεύθυνος στο Δήμο), τον οποίο ευχαριστώ για τη βοήθειά του, αλλά και από περιοδικά σχετικά με την Ήπειρο. Επίσης οι συνομιλίες μου (συνεντεύξεις) με Δημότες αλλά και με Δημοτικούς Συμβούλους μου έδωσαν καλύτερη εικόνα για τις συνθήκες και το κλίμα που επικρατούν στο Δήμο σχετικά με τα θέματα αυτά, για το πώς παίρνονται συνήθως οι αποφάσεις να στηθούν μνημεία και με ποιο σκεπτικό γίνεται η επιλογή των προσώπων που τιμούνται. Υπάρχουν μνημεία για τα οποία δεν βρέθηκαν οι ζητούμενες πληροφορίες λόγω έλλειψης αρχείων. Επίσης, μερικά αγάλματα δεν ξέρουμε σήμερα σε ποιον ανήκουν, αναφέρομαι σε αυτά στο Άλσος και στα Λιθαρίσια τα οποία είναι βανδαλισμένα και τα ταμπελάκια με τα ονόματά τους έχουν αφαιρεθεί από τα βάθρα τους. Δυστυχώς αυτή είναι η πραγματικότητα σήμερα. Τα περισσότερα από αυτά τα μνημεία στήνονται και μετά αφήνονται στην τύχη τους. Κανείς δεν προσέχει και δεν νοιάζεται αν είναι διατηρημένα σωστά και περισσότερο μάλλον δεν νοιάζονται οι ίδιοι οι Δημότες της πόλης μας, αφού από την έρευνα αποδεικνύεται ότι αγνοούν την ύπαρξη των περισσότερων αγαλμάτων πόσο μάλλον να ενδιαφερθούν για την κατάσταση στην οποία βρίσκονται.

Τι να φταίει αναρωτιέμαι που οι περισσότεροι δημότες προσπερνούν τα μνημεία χωρίς καν να τα προσέχουν;

Πάντως τα μνημεία είναι εντέχνως τοποθετημένα, από το Δήμο, σε μέρη που συχνάζουν πολλοί άνθρωποι όπως είναι οι πλατείες και τα πάρκα αλλά και οι λεωφόροι. Όσο πιο σημαντικός ο άνθρωπος που τιμάται με το άγαλμα τόσο καλύτερη και πιο κεντρική τοποθεσία παίρνει στην πόλη π.χ. τα αγάλματα του Βενιζέλου και του Κωλέττη που είναι μπροστά από τη Νομαρχία, το κεντρικότερο σημείο στην πόλη, που χρησιμοποιείται επίσης και ως σημείο συνάντησης από τους Γιαννώτες. Επίσης, μπροστά από τη Νομαρχία περνάει η λεωφόρος Δωδώνη, η κεντρικότερη οδός της πόλης, και μπορεί κανείς να προσέξει τα αγάλματα εν κινήσει. Ακριβώς απέναντι είναι η πλατεία Πύρρου που είναι υπό κατασκευή σήμερα και γι' αυτό δεν υπάρχει το άγαλμα του ομώνυμου Βασιλιά της Ηπείρου.

Τα πάρκα είναι χώροι συνάθροισης, αναψυχής και ξεκούρασης. Άνθρωποι πηγαίνουν σε αυτά κυρίως για κοινωνική συναναστροφή, επιδιώκοντας να συναντήσουν κάποιον για να μιλήσουν, είναι μέρη όπου θα πάει κανείς για να καθίσει και να ξεκουραστεί και εκεί ίσως προσέξει και τις προτομές που είναι τοποθετημένες και περιμένουν κάποιον να τις προσέξει και να μιλήσει για αυτές. Οι γονείς που επισκέπτονται τα πάρκα με τα παιδιά τους θα μπορούσαν να εκμεταλλευτούν την παρουσία των αγαλμάτων για ένα μικρό μάθημα ιστορίας, για ένα μάθημα επιστροφής στο παρελθόν, ένα μάθημα μνήμης. Αυτός δεν είναι άλλωστε και ο ρόλος της ύπαρξης των αγαλμάτων; Να μας υπενθυμίζουν το παρελθόν, την ιστορία μας μέσα από προσωπικότητες που ευεργέτησαν τον τόπο με τις πράξεις τους, και το παράδειγμα των οποίων θα έπρεπε και οι νεότερες γενιές να ακολουθήσουν; Ο ρόλος τους είναι εκπαιδευτικός και βοηθάει στη διαμόρφωση της κοινής συλλογικής μνήμης αλλά και στην παραγωγή ιστορίας. Ωστόσο στα πάρκα, δυστυχώς, παρατηρείται ο μεγαλύτερος βανδαλισμός στα αγάλματα, ίσως γιατί εκεί συχνάζουν τα βράδια νέοι, οι οποίοι από ότι φαίνεται δεν τρέφουν κανένα δείγμα σεβασμού προς τη δημόσια περιουσία αλλά και προς τον πολιτισμό γενικότερα. Αυτό είναι ένα δείγμα και του Νέο-ελληνικού πολιτισμού.

Το συμπέρασμα λοιπόν που βγαίνει είναι ότι η επιλογή του χώρου τοποθέτησης ενός αγάλματος είναι πολύ σημαντική για την επίτευξη του στόχου, δηλ. του να τραβήξει την προσοχή των περαστικών σε αυτό και να γίνει αφορμή για μια σύντομη επιστροφή στο παρελθόν. Αυτός είναι ο λόγος που πολλά από τα αγάλματα της πόλης μας βρίσκονται στην παραλίμνια περιοχή, όπου σημειωτέον συχνάζουν και οι περισσότεροι τουρίστες που επισκέπτονται την πόλη μας.

Τα θέματα των μνημείων και τα πρόσωπα που απεικονίζονται στις προτομές και τους ανδριάντες σχετίζονται και με τη χρονική στιγμή που φτιάχτηκαν. Έτσι, τα πιο παλιά αγάλματα που βρίσκονται στην Κεντρική Πλατεία, στο Ρολόι, στον Κήπο Μπιζανομάχων, σχετίζονται με την απελευθέρωση των Ιωαννίνων το 1913, και γενικότερα με τους πολέμους της πατρίδας μας, και τους αγώνες της για ελευθερία (όπως ο ελληνο-τουρκικός πόλεμος το 1821 και ο ελληνοϊταλικός το 1940-41). Αυτά εξαίρουν την ανδρεία και τη γενναιότητα αλλά και την αυτοθυσία των πολεμιστών που έπεσαν για την πατρίδα, για την ελευθερία τη δική μας σήμερα. Μερικά παραδείγματα είναι η αφιερωμένη στήλη στους Άγγλους, Χάρυ και Νιούβολα, πεσόντες το 1913 για την απελευθέρωση της Ηπείρου, ο Νότης Μπότσαρης, ο Κατσιμήτρος και αγάλματα για την ελευθερία, όπως αυτό με την γυναικεία μορφή. Ήταν η μεταπολεμική εποχή όπου οι μνήμες της Κατοχής και του πολέμου ήταν έντονες. Φυσικό ήταν να τιμηθούν οι άνθρωποι που πολέμησαν για το υπέρτατο αγαθό την ελευθερία.

Η επόμενη φάση που συναντάμε, εννοείται χρονικά, είναι αυτή με τα αγάλματα των ποιητών στο Άλσος. Δυστυχώς αναγνώρισα μόνο 3 από τα 7 αγάλματα καθώς τα υπόλοιπα δεν μπορώ να τα ταυτοποιήσω. Αυτή τη φορά με τον απόηχο του

πολέμου μακριά, το βάρος πέφτει σε αυτούς, λογοτέχνες- ιστορικούς-ποιητές που με τα γράμματα βοήθησαν στην πνευματική ανόρθωση και την καλλιέργεια των ανθρώπων μετά τον πόλεμο. Έτσι βλέπουμε να τιμούνται οι Κρυστάλλης, Ζαλοκώστας, Χρηστοβασίλης, Αραβαντινός και άλλοι. Το κοινό όμως που έχουν αυτοί είναι ότι όλοι κατάγονται, προέρχονται ή με κάποιον τρόπο σχετίζονται με την Ήπειρο. Άρα, η Ήπειρος τιμάει τα δικά της τέκνα που δόξασαν την πατρίδα τους με το έργο τους. Επίσης, εκείνη την εποχή και λίγο αργότερα, στο πάρκο Λιθαρίτσια αυτή τη φορά, βρίσκουμε και τις προτομές θρησκευτικών ηγετών όπως Μητροπολιτών αλλά και απλών Γυμνασιαρχών της φημισμένης Ζωσιμαίας Σχολής όπως η προτομή του Χρ. Σούλη και του Αρσ. Γεροντικού. Ο ρόλος της Εκκλησίας για την ενότητα κυρίως των Ελλήνων στις δύσκολες στιγμές, όπως είναι οι πόλεμοι, εξαιρείται αλλά και ο ρόλος των απλών ανθρώπων που βάζουν στόχο της ζωής τους τη διάδοση της γνώσης στις επόμενες γενιές, καθώς και την πνευματική τους καλλιέργεια.

Ένα τέτοιο μνημείο είναι αυτό που στήθηκε πρόσφατα, αν και από πολύ παλιότερα είχαν συλλάβει την ιδέα να το φτιάξουν, έξω από την είσοδο της Ακαδημίας, αναφέρομαι σε αυτό του Δασκάλου και της Δασκάλας, που σκοπό έχει να τιμήσει το έργο των δασκάλων στα δύσκολα προπολεμικά και μεταπολεμικά χρόνια.

Όσο πλησιάζουμε προς τη δική μας χρονολογία, τις δεκαετίες του '80 και του '90, έχουμε μνημεία με ήρωες που πάλεψαν για μια διαφορετική ελευθερία, αυτή του λόγου, όπως είναι το μνημείο των Ηρώων Πολυτεχνείου, αλλά και μνημεία που αναφέρονται στην εποχή του εμφυλίου, όπως αυτό στο Σταυράκι, το άγαλμα του Ζέρβα και η προτομή του Αρη Βελουχιώτη, που έγιναν με σκοπό να τιμηθεί η ενιαία εθνική αντίσταση, και για τα οποία υπήρξαν και οι περισσότερες αντιδράσεις καθώς το θέμα του Εμφυλίου στην Ελλάδα είναι ακόμα πολύ νωπό και δύσκολο να το διαπραγματευτεί κανείς. Υπάρχει και ένα ξεχωριστό που δεν αναφέρεται στον πόλεμο αλλά στην Ειρήνη. Επιπλέον, τα άτομα που γίνονται δωρητές μεγάλων ποσών, περιουσιών στην πόλη τιμούνται με προτομές και ονομασίες οδών φυσικά με τα ονόματά τους, το πιο πρόσφατο παράδειγμα είναι αυτό του Ευάγγελου Αβέρωφ, ο οποίος ήταν επίσης και σπουδαίος πολιτικός, και τιμήθηκε μόλις το 2004, και άλλων όπως οι Σόλων και Ελένη Ζωγράφου, Κατσάρης κ.λ.π.

Μερικοί Δήμαρχοι που ξεχώρισαν με το έργο τους όπως ο Πυρσινέλλας τιμήθηκαν επίσης, αλλά και ο πρώτος Δήμαρχος της πόλης Γιαγια- Βέης.

Υπάρχουν βέβαια και μερικά, εγώ τα αποκαλώ ξεχωριστά, μνημεία όπως αυτά του Ηπειρώτη Μάστορα, των Εβραίων και της Ολυμπιάδας.

Αυτό του Ηπειρώτη Μάστορα, θεωρώ ότι ήταν απαραίτητο για την πόλη μας για να τιμήσει τους ανώνυμους Ηπειρώτες μάστορες που με το εκπληκτικό έργο τους έκαναν γνωστή την Ήπειρο στα πέρατα του κόσμου, και άφησαν έργα ανεκτίμητης πολιτιστικής κληρονομιάς και αξίας.

Για τους Εβραίους συμπολίτες μας, ήταν επίσης αναγκαίο να γίνει ένα μνημείο που θα θυμίζει την πρόσφατη ιστορία και την εξόντωση χιλιάδων εβραίων στα στρατόπεδα συγκέντρωσης των Ναζιστών, εξαιτίας ενός παράφρονου.

Και τελευταίο, το μνημείο της Ολυμπιάδας μάλλον έχει εθνικό-πολιτικό χαρακτήρα; Θέλει να μας θυμίσει τις ρίζες του Μεγάλου Αλεξάνδρου; Δεν ξέρω πραγματικά τι να υποθέσω για την επιλογή αυτού του μνημείου που ήταν δωρεά των Ηπειρωτών της Αμερικής και τοποθετήθηκε σε τόσο περίοπτη θέση, απέναντι από το Δικαστικό Μέγαρο.

Ανακεφαλαιώνοντας, τα πρόσωπα που τιμούνται συνήθως έχουν προσφέρει στον τόπο είτε γιατί πολέμησαν για την ελευθερία, είτε γιατί βοήθησαν στη μετάδοση

των γραμμάτων και είτε γιατί δωρίζοντας τις περιουσίες τους στον Δήμο βοήθησαν στη δημιουργία κοινωφελών ιδρυμάτων και στην ανάπτυξη της πόλης. Έχουμε λοιπόν, στρατιωτικούς, μητροπολίτες, λόγιους, γυμνασιάρχες, δωρητές-ευεργέτες, δημάρχους και γενικότερα ήρωες πολέμου.

Οι γυναίκες που τιμώνται δημόσια είναι φανερή μειοψηφία αφού είναι μόλις 2 τα αγάλματα που απεικονίζουν γυναικείες μορφές και συγκεκριμένα της Ολυμπιάδας και της Ελένης Ζωγράφου. Οι πληροφορίες λένε ότι θα γίνει άγαλμα και για την Αγγελική Χατζημιχάλη, αλλά προς το παρόν τίποτα. Μήπως αυτό δηλώνει ότι οι γυναίκες είναι αποκλεισμένες από τα κοινά και ζούμε γενικά σε μια κοινωνία όπου υπερισχύει το ανδρικό πρότυπο; Είναι άραγε τόσο μικρή η προσφορά των γυναικών;

Γενικότερα, για την επιλογή των προσώπων δε φαίνεται να εφαρμόζεται κάποιο σύστημα ή μέθοδος πέρα από τη γενική διαπίστωση ότι επιλέγονται άτομα που εργάστηκαν για το έθνος και ειδικότερα για την ιδιαίτερη πατρίδα τους, τα Γιάννενα, και αξίζει να χρησιμοποιηθούν ως παραδείγματα από τις επόμενες γενιές.

Η ύπαρξή τους λειτουργεί σαν εικόνα που διαμορφώνει μια ψυχολογία, έχοντας στόχο τη διαμόρφωση και διατήρηση της ιστορικής, συλλογικής μνήμης. Πίσω από την επιλογή των προσώπων τα τελευταία χρόνια ίσως περισσότερο, κρύβονται πολιτικές ιδεολογίες, πράγμα που δικαιολογεί, εξηγεί κάποιες διαμάχες και τις μη ομόφωνες αποφάσεις στο Δήμο.

Ειδικότερα από τα 50 μνημεία:

Τα 19 έχουν θέμα τους τον πόλεμο και την ελευθερία. (1)Χάρυ-Νιούβολα 2) Χρηστάκης Ζωγράφος 3)Στήλη για την Ελευθερία 4) Άγαλμα για την Ελευθερία 5) Ιωάννης Πουτέτσης 6) Παπάγος 7) Κατσιμήτρος, 8) Κατσαντώνης 9) Νότης Μπότσαρης 10) Αναθυμητική πλάκα για ΕΠΟΝΙΤΕΣ 11) Ναπ. Ζέρβας 12) Άρης Βελουχιώτης 13) Ταγ/χης Βελισσαρίου Ιωάννης 14) Χρίστος Μακρής 15) Διον. Φιλόσοφος 16) Πλάκα με επιγραφή για τους εθνεγέρτες 17) Μνημείο Εβραίων 18) Χριστόδουλος Σιώζος 19) Νικ. Αναγνωστόπουλος).

Τα 11 έχουν θέμα τους ανθρώπους των γραμμάτων, ποιητές, λογοτέχνες, γυμνασιάρχες κ.λ.π. (1) Κρυστάλλης 2) Γ.Ζαλοκώστας 3) Π. Αραβαντινός 4)Χ. Χρηστοβασίλης 5) Δ. Σαλαμάγκας 6) Γ. Χατζής-Πελλερέν 7) Χρ. Σούλης 8) Αρσ. Γεροντικός 9) Γ. Καλούδης 10) Μνημείο Δασκάλου- Δασκάλας 11)Λορέντζος Μαβίλης)

1 υμνεί την ειρήνη.

Τα 3 τιμούν εκκλησιαστικούς αξιωματούχους. (1) Μητροπολίτης Αργυροκάστρου Παντελεήμων 2) Πατριάρχης Αθηνάγορας 3)Αρχιεπίσκοπο Σπυρίδωνα).

1 αναφέρεται στον Ηπειρώτη Μάστορα.

1 έχει θέμα του την Ολυμπιάδα μητέρα του Μεγ. Αλεξάνδρου.

Τα 4 τιμούν ευεργέτες-δωρητές της πόλης. (1) Πυρσινέλλας 2) Σόλων Ζωγράφος 3) Ελ. Ζωγράφου 4) Χρ. Κατσάρης).

2 τιμούν δυο εξέχοντες πολιτικούς που διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην ιστορία του τόπου μας. (1) Βενιζέλος 2) Κωλέττης).

1 πολιτικό, πρόξενο στο εξωτερικό (Πάλλης).

2 μνημεία Ηρώων (Πολυτεχνείου, Σταυράκι).

1 τιμά έναν ευεργέτη του τόπου μας αλλά ταυτόχρονα και ευπατρίδη της πολιτικής (Ευάγγελος Αβέρωφ).

4 προτομές άγνωστες(Άλσος).

Όσον αφορά τους καλλιτέχνες που φιλοτέχνησαν τα αγάλματα αυτά, παρατηρείται το φαινόμενο οι ίδιοι καλλιτέχνες να φιλοτεχνούν τα περισσότερα αγάλματα, καθώς στα περισσότερα πρακτικά που βρήκα επισημαίνεται ότι ζητούνται Ηπειρώτες

καλλιτέχνες να πάρουν μέρος στους διαγωνισμούς ανάθεσης και μέσω αυτών να γίνεται η επιλογή. Υπάρχουν βέβαια και οι περιπτώσεις που έχουμε απευθείας ανάθεση σε κάποιον καλλιτέχνη ή που ο σύλλογος που ζητάει την άδεια εγκατάστασης κάποιου αγάλματος να έχει ήδη φιλοτεχνήσει το μνημείο το οποίο γίνεται δωρεά προς το Δήμο, όπως αυτό του Ευάγγελου Αβέρωφ που φτιάχτηκε με δαπάνες Μετσοβιτών της Αθήνας ή το άγαλμα της Ολυμπιάδος που έγινε δωρεά από Ηπειρώτες της Αμερικής.

Ο καλλιτέχνης με τα περισσότερα αγάλματα είναι ο **Θ. Παπαγιάννης**. Τα αγάλματα που φιλοτέχνησε είναι 7 και μάλλον άλλα 2 τα οποία αποδίδονται σε αυτόν από μαρτυρία που έχω και είναι τα εξής:

- 1) Ευάγγελος Αβέρωφ
- 2) Δάσκαλος-Δασκάλα
- 3) Ελευθέριος Βενιζέλος
- 4) Χριστόδουλος Σιώζος
- 5) Χρίστος Μακρής
- 6) Μνημείο Ηρώων Πολυτεχνείου, μαζί με τον Κώστα Κέφαλο
- 7) Μνημείο Ειρήνης μαζί με τον Π. Κουγιουμτζή και
- 8) Ολυμπιάς μητέρα Μεγ. Αλεξάνδρου
- 9) Ιωάννης Κωλέττης

Ο **Κυρ. Ρόκκος** φιλοτέχνησε 4 αγάλματα, τα εξής:

- 1) Δημ. Σαλαμάγκας
- 2) Γεώργιος Χατζής-Πελλερέν
- 3) Μητροπολίτης Αργυροκάστρου Παντελεήμων
- 4) Μνημείο Ηπειρώτη Μάστορα

Ο **Νικόλας** φιλοτέχνησε 4 αγάλματα:

- 1) Κ. Κρυστάλλης
- 2) Γ. Ζαλοκώστας
- 3) Χρ. Χρηστοβασίλης
- 4) Κατσαντώνης

Ο **Κ. Καζάκος** 2 αγάλματα:

- 1) Μνημείο στο Σταυράκι
- 2) Άρης Βελουχιώτης

Ο **Νικ. Γεωργαντής** 1 άγαλμα:

- 1) Αραβαντινός

Ο **Απόστολος Φανακίδης** 2 αγάλματα:

- 1) Σόλων Ζωγράφος
- 2) Ελένη Ζωγράφου

Ο **Γεώργιος Χουλιάρης** 1 άγαλμα:

- 1) Μνημείο για τους Εβραίους

Δυστυχώς λοιπόν μόνο για τα 23 από τα 50 έχω στοιχεία για την ταυτότητα του καλλιτέχνη που τα φιλοτέχνησε, είτε από τα πρακτικά του Δήμου είτε από τις επιγραφές πάνω στα ίδια τα αγάλματα. Αυτό βέβαια οφείλεται στο ότι τα περισσότερα αγάλματα είναι πολύ παλιά.

Στη συνέχεια ακολουθούν οι φωτογραφίες των αγαλμάτων κατά ενότητες.

Βιβλιογραφία

- 1) Πανεπιστήμιο Αιγαίου, «*Διαδρομές και Τόποι της Μνήμης*», «*Ιστορικές και Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις*», επιμέλεια Ρ. Μπενβενίστε- Θ. Παραδέλλης, εκδ. Αλεξάνδρεια Παν/μίου Αιγαίου 1999, σελ. 20,21,28,29,48.
- 2) «*Ανθρωπολογική θεωρία και εθνογραφία*», «*Σύγχρονες τάσεις*», επιμέλεια Δήμητρα Γκέφου-Μαδιανού, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998, σελ.95
- 3) «*Ιστορία και Μνήμη*», Ζακ Λε Γκοφ, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1998, σελ.95,97,98,131-133.
- 4) «*Maurice Halbwachs on Collective Memory*», Lewis A. Coser, London Chicago 1992, The University of Chicago Press, (οπισθόφυλλο).
- 5) «*How Societies Remember*», Paul Connerton, Cambridge University Press 1989, σελ. 38,44,45,48.
- 6) «*Ανθρωπολογία και Παρελθόν*», «*Συμβολές στην Κοινωνική Ιστορία της Νεότερης Ελλάδος*», Ε. Παπαταξιάρχης-Θ. Παραδέλλης, εκδ. Αλεξάνδρεια, 1993, σελ.32,33,387,388.
- 7) Σταύρος Σταυρίδης, «*Η συμβολική σχέση με το χώρο*», «*Πως οι κοινωνικές αξίες διαμορφώνουν και ερμηνεύουν τον χώρο*», εκδ. Κάλβος, Αθήνα 1990, σελ. 11,12,13,18,30.
- 8) Κείμενα του Manuel Castells, «*Πόλη και Κοινωνία*», «*Ιδεολογική, κοινωνιολογική θεωρία και σχεδιασμός*», εκδ. Νέα Σύνορα, Α. Λιβάνης, Αθήνα, σελ. 13,26.
- 9) Ψημίτης Μ., «*Εναλλακτικά κοινωνικά κινήματα*», Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, 1996, τ.χ. 8, σελ. 44,47.
- 10) «*ΗΠΕΙΡΟΣ*», Ιστορική Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 1989, σελ. 355-67, 367-69.
- 11) Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου.